

Industrijsko-tehnička suradnja Jugoslavije sa zapadnoeuropskim zemljama i Sjedinjenim Američkim Državama od polovice 1960-ih do početka 1970-ih godina

Nikola PERKOVIĆ
(nikola.perkovic50@gmail.com)

Izvorni znanstveni rad
Primitljeno: 14. 5. 2025.
Doi: 10.559/pi.20.35.02
UDK 339.92(497.1:4-15+73)«196/197»

Tematika članka, napisanoga na temelju neobjavljenoga arhivskog materijala i relevantne historiografske literature, odnosi se na kronološki prikaz sklapanja sporazuma o industrijsko-tehničkoj suradnji Jugoslavije sa zapadnoeuropskim zemljama i Sjedinjenim Američkim Državama od polovice 1960-ih do početka 1970-ih. Pri analizi ovih ugovora u radu su ukratko opisani razdoblje potpisivanja, gospodarski sektori unutar kojih su zemlje željele unaprijediti transfer tehnologije i znanja te institucije zadužene za nadzor realizacije poslovnih aranžmana ove vrste. Na temelju tih sporazuma, države su svojim gospodarstvenicima iz inozemstva težile omogućiti učinkovit plasman poslovnih iskustava, uspješnije usvajanje obrazaca tehnološki naprednije industrijske proizvodnje, potpunije korištenje svojih proizvodnih kapaciteta, ostvarivanje izvoznih viškova, dodatno usavršavanje na industrijskim osnovama i jačanje vlastite istraživačko-razvojne baze. To je, najposlije, trebalo utjecati na osnaživanje tehničke i komercijalne samostalnosti poduzeća i institucija u analiziranim zemljama.

Ključne riječi: *Jugoslavija, zapadnoeuropske zemlje, Sjedinjene Američke Države, industrijsko-tehnička suradnja, 1960.–1970.*

UVOD

Intenzivno uključivanje u međunarodnu podjelu rada bilo je jedan od glavnih ciljeva najsveobuhvatnije jugoslavenske gospodarske re-

Rad je objavljen pod licencom Creative Commons Attribution-Non-Commercial (CC BY-NC)

forme iz 1965. godine.¹ Cilj ovoga članka, napisanoga na temelju neobjavljenoga arhivskog materijala i relevantne historiografske literature jest analizirati znanstveno-tehničku suradnju Jugoslavije sa stranim zemljama u razdoblju od polovice 1960-ih do početka 1970-ih godina. Korišteno arhivsko gradivo pronađeno je u Državnom arhivu u Karlovcu, odnosno u fondu Privredne komore koji sadržava spise jugoslavenskog *Sekretarijata za poslove istraživanja i razvoja* na temelju kojih je bilo moguće rekonstruirati odnose u spomenutom segmentu jugoslavenske ekonomske politike. S obzirom na to da je rad, dakle, usmjeren na samo jedan aspekt reforme, čije je unaprjeđenje bilo preduvjet stvaranja konkurentnijeg gospodarstva u inozemnim ekonomskim odnosima, a koji je, uglavnom, u relevantnoj historiografskoj literaturi ostao neistražen, nisam smatrao potrebnim radi stvaranja kontekstnoga uvoda iznova opširno interpretirati činjenice o gospodarskoj reformi iz 1965., odnosno o njezinu utjecaju na unutarnjopolitičke prilike. Koristeći se metodom deskripcije i analize, u ovome ću članku pokušati odgovoriti na pitanje kakav je utjecaj potpisivanje ugovora o znanstveno-tehničkoj suradnji sa stranim zemljama imalo na razvoj konkurentnosti jugoslavenskog gospodarstva

¹ O jugoslavenskoj gospodarskoj reformi iz 1965. vidi više: ANTE BATOVIĆ, »Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.–1966.)«, *Historijski zbornik*, Vol. 63., br. 2, 2010., 539-569; DUŠAN BILANDŽIĆ, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945–1969.*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1969., 118; DUŠAN BILANDŽIĆ, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918–1985.*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., 312-313; DUŠAN BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 475; NEVEN BORAK, *Ekonomske uzroke delovanja in razpada Jugoslavije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 2002., 49; ŠIME ĐODAN, *Hrvatsko pitanje 1918.–1990.*, Alfa, Zagreb, 1991., 193; МИЛАН Ј. ИГРУТИНОВИЋ, »Југословенско–амерички економски односи (1954–1968)«, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2018), 320; HRVOJE KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012., 23; HAROLD LYDALL, *Yugoslav Socialism. Theory and Practice*, Clarendon Press, Oxford, 1984., 78; IVAN OBADIĆ, *In pursuit of Stability. Yugoslavia and Western European Economic Integration, 1948–1970*, Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History and Civilization of the European University Institute, Florence, 2017., 144; ZDENKO RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga i Hrvatski institut za povijest Zagreb, 2006., 333; DENNISON RUSINOW, *The Yugoslav Experiment 1948–1974.*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1978., 178-180; DENNISON RUSINOW, *Yugoslavia: Oblique Insights and Observations*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2008., 51; BERISLAV ŠEFER, *Ekonomske razvoj Jugoslavije i privredna reforma*, Stručna štampa, Beograd, 1969., 35.

u međunarodnim okvirima. Naglašavam da, zbog nedostatka arhivskog materijala, nisam uvijek bio u mogućnosti u potpunosti prikazati utjecaj ostvarivanja znanstveno-tehničke suradnje na razvoj jugoslavenskih gospodarskih odnosa s analiziranim zemljama u cjelini. Poštujući pravila kronološkog izlaganja tematike, ponekad je sveobuhvatnji prikaz jugoslavenske ekonomske suradnje s prikazanim državama bio izložen prije ili nakon same analize sporazuma o tehničkoj suradnji. Ondje gdje ograničenost raspolaganjem arhivskim vrelima nije dopuštala analizu ponajprije jugoslavenskih vanjskotrgovinskih odnosa s određenom zemljom, autor je pokušao, ako ništa drugo, barem prikazati najvažnije karakteristike gospodarskih sustava u državama obuhvaćenima naslovom ovoga članka. Tako je temeljni cilj ovoga rada prezentirati ekonomske prilike u zapadnoeuropskim zemljama i Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) u okviru kojih su one dogovarale sporazume o znanstveno-tehničkoj suradnji s Jugoslavijom.

U razdoblju analiziranom u ovome članku unaprjeđenje primjene znanstveno-tehničkih rješenja u industrijskoj proizvodnji bio je jedan od prioriteta gospodarskih politika u zapadnoeuropskim zemljama. Taj je pristup bio dvostruko uvjetovan. S jedne strane, cilj je bio ostvariti liderstvo u svjetskim razinama proizvodnje, dok se, s druge strane, težilo suprotstaviti američkom znanstveno-tehničkom napretku. Napose je potonja stavka bila dominantna u europskim industrijsko-tehničkim krugovima. Tehnološki jaz između SAD-a i Europe nije se očitovao samo u premoći američke serijske proizvodnje nego i u ubrzanom razvoju onih industrijskih sektora koji su u budućnosti trebali imati središnje mjesto u ekonomskom napretku svake zemlje poput, primjerice, računalne tehnologije, atomske energije, aeronautike i optike.²

Iako je u nekim aspektima uvelike zaostajao za zapadnoeuropskim zemljama, Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) po broju zaposlenih u znanstveno-tehničkim djelatnosti bio je nadmoćan SAD-a. U SSSR je tako u drugoj polovici 1960-ih bilo zaposleno oko 1,500.000 znanstvenika i inženjera koji su radili na poslovima istraživanja i razvoja suvremenih tehnoloških modela poslovanja.

Borba za dominaciju u tehnološkom razvoju između SAD-a, SSSR-a i europskih država imala je nemjerljiv utjecaj i na svakodnevna politička kretanja u tim zemljama, koja su se očitovala u ne-

² „Evropska kretanja. Front tehnološke revolucije“, *Borba*, 12. veljače 1967., 2.

koliko kategorija. Prva se odnosila na sve neposrednije proizvodne odnose između komunističkih i kapitalističkih zemalja. Tako su, primjerice, SSSR i Francuska tijekom 1960-ih usko surađivali u pogledu primjene znanstvenih dostignuća u širokom spektru industrijskih sektora. Taj je poslovni odnos išao sve do svemirskih istraživanja. Druga je kategorija proizlazila iz tadašnje ekonomske pozicije zapadnoeuropskih zemalja spram SAD-a. Suprostavljanje dominaciji američkoga financijskog kapitala investiranoga u razvoj znanstvenih rješenja primjenjivih u proizvodnoj aktivnosti očitovao se i u pokušaju stvaranja većih proizvodnih koncerna, odnosno objedinjavanju multinacionalnih tehnoloških iskustava.³

Zanimljivo je, pak, napomenuti da su se sporazumi o razvoju industrijskih sektora od sredine 1950-ih uspješnije ostvarivali u okviru bilateralnih ugovora nego unutar velikih ekonomskih grupacija i regionalnih integracija. Naime, svaka zemlja članica neke regionalne integracije težila je ostvariti svoje nacionalne interese u kontekstu tehnološkog razvoja, što je često znalo rezultirati suprotstavljanjem interesima neke druge države.

Posebno važnu komponentu utrke u tehnološkom napretku između SAD-a, SSSR-a i Europe predstavljalo je shvaćanje potonje da se jaz u tome procesu teško može sustići orijentirajući se samo na razvoj naoružanja, kako su to, uglavnom, prakticirale prve dvije države. Vodeći su europski politički lideri, napose Charles de Gaulle, u razvoju znanosti i unaprjeđenju primjene tehnologije u industrijskim procesima vidjeli mogućnost dezintegracije blokovske politike, koja je, u konačnici, trebala rezultirati fleksibilnijim i učinkovitijim ekonomskim odnosima između zemalja svijeta.⁴

Jugoslavija je nastojala držati korak s ostatkom svijeta u vezi s prethodno opisanom tematikom. Na saveznoj su razini za programiranje znanstveno-tehničke suradnje u toj zemlji bili zaduženi Sekretarijat za poslove istraživanja i razvoja te Savezni zavod za međunarodnu naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju. Odluke koje su ta tijela donosila provodili su republički zavodi za tehničku suradnju. S tim u vezi, te su organizacije obavljale širok spektar poslova poput, primjerice, organizacije izrade programa međunarodne tehničke suradnje, upućivanja stručnjaka na specijalizaciju i praksu u inozemstvo, dogovaranja predavanja stranih stručnjaka, pribavljanja

³ Isto.

⁴ Isto.

tehničke dokumentacije i drugih stručnih materijala za radne organizacije te financiranja školovanja jugoslavenskih stipendista u stranim zemljama partnerima.⁵ U izradi i realizaciji tih programa, savezni i republički zavodi za tehničku suradnju surađivali su s gospodarskim organizacijama, komorama i poslovnim udruženjima te znanstvenim institucijama.⁶

Nekoliko je važnih ciljeva koje se težilo realizirati na temelju učinkovite provedbe navedenih poslova u odnosima sa stranim zemljama. Države koje su dogovarale te tipove suradnje željele su svojim gospodarstvenicima iz inozemstva omogućiti rentabilan plasman tehnoloških znanja i iskustava, usvajanje proizvodnje viših faza finalizacije industrijskih proizvoda, odnosno dostizanje stupnja proizvodnje na razini kompanija iz razvijenijih zemalja, potpunije korištenje svojih proizvodnih kapaciteta, ostvarivanje izvoznih viškova, dodatno usavršavanje na industrijskim iskustvima i znanju, jačanje vlastite istraživačko-razvojne baze, što je, najposlije, trebalo utjecati na osnaživanje tehničke i komercijalne samostalnosti poduzeća i institucija u zemljama sudionicama ove vrste poslovne suradnje.⁷

Opisani tipovi poslovno-industrijskih odnosa provodili su se u okviru spomenutih sporazuma o znanstveno-tehničkoj suradnji. Oni su obuhvaćali odredbe o kooperaciji u preradi sirovina, projektiranju, izgradnji i puštanju u rad industrijskih pogona, zajedničkoj proizvodnji temeljenoj na kapacitetima zemalja potpisnica, zatim specijalizaciji proizvodnje, međusobnoj razmjeni roba i usluga, kao i suradnji u njezinu plasmanu na druga tržišta. Ti su sporazumi, dakle, predstavljali detaljnu specifikaciju obveza koje je svaka od zemalja sudionica takvih poslovnih aranžmana trebala ispuniti. Ti su se oblici ugovornih odnosa, nadalje, sastojali i od članaka na temelju kojih su bili definirani dizajn, kvaliteta i širina asortimana neke robe, kapacitet proizvodnje, pribavljanje tehničkih kadrova za faze izgradnje, kontrole, probne proizvodnje i održavanja pogona, obrazovanje kadrova u sferama proizvodnje, kontrole i računovodstva, osiguranje reprodukcij-

⁵ Državni arhiv u Karlovcu (dalje: HR-DAKA), Privredna komora kotara Karlovac (dalje: PKKK), kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 1.

⁶ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 1.

⁷ MIRO MARKOVIĆ, »Poslovna suradnja s inozemstvom na temelju proizvodno-komercijalne kooperacije«, *Ekonomska misao i praksa*, Vol. 5 No. 2, 1996., 860-861.

skog materijala, priprema literature o proizvodnji, održavanju i specifikacijama proizvoda, postupci provedbe inspekcijskih nadzora, usluge testiranja sirovina, nacrti potrebni za montažu, uvjeti pod kojima su se izdavale garancije, plaćanje usluga, povezanost s drugim ugovorima te zakonski okvir na temelju kojega je ugovor potpisan.⁸

Prilikom sastavljanja sporazuma o znanstveno-tehničkoj suradnji posebna se pozornost usmjeravala na stvaranje što boljih uvjeta za razmjenu stručnjaka u cilju stjecanja novih poslovnih iskustava i znanja. Ti su se procesi uglavnom provodili radi rješavanja određenih tehničko-tehnoloških problema, *know-how*⁹ razmjene, ustupanja patenata¹⁰, licenci¹¹, stručne literature i industrijsko-tehničkih filmova, te organizaciji izložbi tehničkih dostignuća.¹² Na temelju toga su bili raspisivani natječaji u okviru kojih su se mogla organizirati sudjelovanja na edukacijama iz spomenutih područja. Što se financijskog segmenta realizacije potonjih projekata tiče, važno je napomenuti da, ako određena jugoslavenska poslovno-radna organizacija nije raspolagala potrebnom količinom novca namijenjenog realizaciji putovanja radnika na inozemnu specijalizaciju, odnosno plaćanju honorara stranom stručnjaku koji je te edukacije održavao, ta su se sredstva mogla osigurati iz kvote Saveznog zavoda za međunarodnu naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju. Uz plaćanje dnevnica radnicima upućenima na inozemnu specijalizaciju i honorara stranim stručnjacima, poslovno-radne organizacije imale su obvezu osiguranja djelomične naknade spomenutom Zavodu, koja su naplaćivala u paušalnom iznosu.

⁸ JOSIP SENEČIĆ, *Viši oblici privredne suradnje s inozemstvom*, Izdavačka kuća Informator, Zagreb, 1982., 22-23.

⁹ *Know how* je općeprihvaćeni međunarodni naziv za tehnološka znanja, iskustvo i podatke potrebne za praktičnu primjenu neke vještine u industrijske svrhe. Obuhvaćaju znanja i poslovna iskustva koja nisu prijavljena radi stjecanja patenta, a kojima se mora ovladati kako bi se mogao primijeniti neki izum ili nova tehnologija. Vidi više: *know-how*. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. Pristupljeno 29. 4. 2025. <https://enciklopedija.hr/clanak/know-how>, J. SENEČIĆ, *Viši oblici privredne suradnje s inozemstvom*, 24.

¹⁰ Zaštita industrijskog vlasništva ili inovacije. Vidi više: J. SENEČIĆ, *Viši oblici privredne suradnje s inozemstvom*, 23.

¹¹ Na temelju ugovora o licenci imalac patenta omogućuje trećoj osobi njegovo korištenje. Vidi više: J. SENEČIĆ, *Viši oblici privredne suradnje s inozemstvom*, 24.

¹² HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 6.

Država	Kupnja	Prodaja
Savezna Republika Njemačka	3.134,375.000	1.231,250.000
Jugoslavija	284,115.000	5,000.000

Tablica 1 — Usporedba kupnje i prodaje licenci u Jugoslaviji i Saveznoj Republici Njemačkoj u 1968. godini (u dinarima).

Izvor: HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi KNOW HOW '72 u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 6.

U razdoblju obuhvaćenom naslovom ovoga članka licenca je predstavljala jednu od »najkonkurentnijih svjetskih roba«. Prema dostupnoj arhivskoj dokumentaciji, oko 30.000 ugovora o licencama zaključivalo se na godišnjoj razini. Najveći broj takvih ugovora potpisivao se između industrijski najrazvijenijih zemalja. Tako su Japan, Savezna Republika Njemačka, Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija imali najveći udio u ukupnoj svjetskoj trgovini licencama.¹³ Jugoslavija je znatno zaostajala za tim zemljama. U prilog toj konstataciji u tablici 1 prikazat ću komparativnu analizu kupnje i prodaje licenci u Jugoslaviji i Saveznoj Republici Njemačkoj u 1968. godini.

JUGOSLAVENSKI EKONOMSKO-DIPLOMATSKI ODNOSI SA ZAPADNOEUROPSKIM ZEMLJAMA I SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA OD SREDINE 1960-IH

Društveno-političke promjene u Jugoslaviji uzrokovane gospodarskom reformom i liberalizacijom ekonomskog sustava polovicom 1960-ih bile su velik poticaj unaprjeđenju odnosa sa Zapadom, napose u domeni ekonomske suradnje. Treba naglasiti da je i prije uvođenja spomenute reforme udio kapitalističkih zemalja u vanjskotrgovinskoj bilanci Jugoslavije premašivao udio socijalističkih zemalja. Primjerice, sudjelovanje zapadnih zemalja u jugoslavenskoj vanjskotrgovinskoj bilanci u 1964. bilo je na razini od 64%. Nakon izglasavanja reformskog paketa, taj se odnos još više promijenio u korist Zapada.¹⁴ No, ta su kretanja bila praćena velikim deficitom platne bilance, to jest većim uvozom od izvoza. Sveukupno gledajući, izvoz je pokrивao samo 2/3 uvoza, dok je, s druge strane, u trgovinskim odnosima sa Zapadom izvoz pokrивao samo tri petine uvoza.¹⁵ Uvoz je,

¹³ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi *KNOW HOW '72* u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 5-6.

¹⁴ H. KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet*, 398.

¹⁵ A. BATOVIĆ, »Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma«, 542.

treba napomenuti, uglavnom bio orijentiran na suvremenije oblike proizvoda poput, primjerice, tehničkih sredstava, dok se izvoz odnosio na plasman proizvoda manje finalne dorade.

Da bi se neutralizirali negativni učinci deficita platne bilance na jugoslavensko gospodarstvo, na temelju reforme provedena je devalvacija dinara te smanjenje carinske zaštite i izvoznih subvencija. Napose se to odnosilo na industriju finalnih proizvoda. Ona je na taj način dobila mogućnost jeftinije kupnje sirovina na stranim tržištima, što je, najposlije, domaću industriju trebalo prisiliti na konkurentniju proizvodnju.¹⁶

Do usvajanja reformskog paketa 1965. država je određivala cijenu proizvodima i uslugama, što je rezultiralo njezinom deformacijom, odnosno znatno višim cijenama robe široke potrošnje u odnosu na sirovine. Pod utjecajem povećanja osobnih dohodaka, ta su kretanja rezultirala velikim porastom inflacije. Zato su se komunističke vlasti odlučile na dodatno administrativno povećanje cijena, čije su se razine nakon toga trebale približiti onima na svjetskim tržištima. Tako je 67% cijena industrijskih proizvoda povećano u skladu s cijenama na inozemnim tržištima. Nadalje su poljoprivredni proizvodi prosječno poskupjeli za 33%, a industrijski za 14%.¹⁷ Do kraja 1960-ih bilo je nekoliko pokušaja da se određivanje cijena prepusti slobodnom djelovanju tržišta. Međutim, ti su procesi, uglavnom, bivali neuspješni ili su ostajali na deklarativnoj razini.¹⁸

U Jugoslaviji je 10. srpnja 1967. donesen zakon na temelju kojega su se dopuštale strane investicije te su se određivala pravila poslovne suradnje između inozemnih i domaćih poduzeća. Ta je mogućnost posebno zainteresirale vlasnike stranog kapitala zbog čega je u svibnju 1968. u Beogradu organiziran sastanak jugoslavenskih političkih vlasti s gospodarstvenicima iz Italije, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Švedske, Švicarske i Velike Britanije.¹⁹

Prvi ugovor na temelju kojega je strani kapital investirano u jedno jugoslavensko poduzeće potpisan je 1968. između tvornice automobila Crvena zastava i talijanskog proizvođača automobila Fiat. Cjelokupna financijska konstrukcija tog sporazuma iznosila je 10 milijuna

¹⁶ Isto, 543.

¹⁷ Isto; BORIS KRAIGHER, *The Economic Reform in Yugoslavia*, Socialist Thought and Practice, Belgrade 1965., 77; DUNCAN WILSON, *Tito's Yugoslavia*, Cambridge, London, 1979., 156.

¹⁸ Isto; H. LYDALL, *Yugoslav Socialism*, 257.

¹⁹ H. KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet*, 399.

dolara. Tim je iznosom jugoslavensko poduzeće trebalo modernizirati proizvodnju, očuvati radna mjesta i lakše distribuirati svoje proizvode na strano tržište. Fiat je, s druge strane, ugovor nastojao iskoristiti za učinkovitiju prisutnost na području Srednje i Istočne Europe.²⁰ U istoj je godini potpisan i ugovor između Cinkarne iz Celja i istočnonjemačke tvrtke Lacke und Farben vrijedan 22 milijuna dolara.²¹

Osim direktnim investicijama stranih poduzeća u jugoslavenska, komunističke su vlasti provedbu reforme nastojale osigurati i ugovaranjem što povoljnijih kreditnih aranžmana sa zapadnoeuropskim i američkim bankama te međunarodnim financijskim institucijama. Tako je tijekom 1968. Svjetska banka Jugoslaviji odobrila kredit u vrijednosti od 66 milijuna dolara. Taj je iznos, uglavnom, bio namijenjen uvozu industrijske opreme. To je, najposlije, trebalo omogućiti povećanje izvoza jugoslavenskih proizvoda i smanjenje troškova proizvodnje. Taj kreditni aranžman nije bio jedini primjer financijske pomoći zapadnih zemalja Jugoslaviji u drugoj polovici 1960-ih. Tako je, primjerice, Međunarodni monetarni fond u svrhu realizacije ciljeva gospodarske reforme 1965. odobrio paket pomoći u iznosu od 80 milijuna dolara.²²

U lipnju 1968. Jugoslavija je radi modernizacije svoga gospodarstva potpisala ugovor o kreditu s Velikom Britanijom u vrijednosti od 10 milijuna dolara. Neposredno prije toga, u Beogradu je dogovoren sporazum s kompanijom British Petroleum na temelj kojega je ta organizacija postala glavni opskrbljivač Jugoslavije naftom.²³

Jugoslavija je najdinamičnije ekonomsko-diplomatske odnose osvarila u prvoj polovici 1968. godine. Tada su se s brojnim zapadnoeuropskim zemljama dogovorili različiti oblici ekonomske suradnje, razmjene posjeta državnih, vojnih i stranačkih delegacija te organizacije kulturnih priredbi. Tako su, primjerice, u ožujku 1968. nizo-

²⁰ *Isto*.

²¹ *Isto*, 400.

²² *Isto*; NIKOLA PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima (1965). Primjeri Budimpešte, Göteborga, Hannovera, Kampale, Leipziga, Milana, Pariza i Utrechta«, *Tokovi istorije*, Vol. 33., br. 1, 2025., 293. O američkoj financijskoj pomoći Jugoslaviji u razdoblju od početka 1950-ih do sredine 1960-ih vidi još: O američkoj pomoći Jugoslaviji u razdoblju od 1950. do 1963. vidi više: TVRTKO JAKOVINA, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948–1963.)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002; TVRTKO JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945–1955.*, Profil/Srednja Europa, Zagreb, 2003.

²³ *Isto*, 401.

zemski ministar vanjskih poslova Joseph Luns i jugoslavenski sekretar za vanjske poslove Marko Nikezić u Beogradu potpisali *Sporazum o industrijskoj i tehničkoj suradnji*.²⁴ S obzirom na to da je nizozemsko gospodarstvo bilo karakteristično po visokorazvijenoj industriji, intenzivnoj poljoprivrednoj proizvodnji i raspolaganjem velikim rudnim bogatstvima, napose naftom i zemnim plinom te udjelom u ukupnom svjetskom prometu robom od 4% u 1965., za Jugoslaviju je bilo od velike važnosti uspostaviti uspješne poslovne odnose s tom zemljom. Međutim, bez obzira na izneseno, razvoj njezine industrije temeljio se uglavnom na uvoznim sirovinama. Njezini najrazvijeniji gospodarski sektori bili su metalna industrija, strojogradnja, brodogradnja, elektroindustrija, kemijska industrija, tekstilna i keramička industrija te brusionice dijamanta. No, nizozemsko je gospodarstvo u svijetu bilo najprepoznatljivije po elektrotehničkoj industriji. Najpoznatiji predstavnik tog sektora bila je kompanija Phillips iz Eindhovena.²⁵

U travnju 1968. u Beogradu je održano zasjedanje Jugoslavensko-francuske mješovite komisije za robne odnose.²⁶ Iako je u vanjskotrgovinskim odnosima s Francuskom Jugoslavija imala deficit, od početka 1960-ih struktura jugoslavenskog izvoza na teritorij te zemlje, za razliku od 1950-ih, sve se više mijenjala u smjeru većeg udjela finalnih proizvoda, posebice namještaja, lima, artikala metalne i elektroindustrije, tekstila i autodijelova.²⁷

Jugoslaviju su u prvoj polovici 1968. posjetile francuska vojna delegacija, britanski ministar za vanjsku trgovinu, delegacija Švicarske radničke stranke te predsjednik Komunističke partije Austrije. S druge strane, predsjednik jugoslavenske vlade Mika Špiljak u tome je razdoblju službeno posjetio Italiju i Norvešku, Edvard Kardelj Švedsku, dok je jugoslavenska parlamentarna delegacija nekoliko dana boravila u Nizozemskoj i Velikoj Britaniji.²⁸

U ovome razdoblju Jugoslavija, što se kapitalističkih zemalja tiče, nije imala uspostavljene formalne odnose jedino sa Zapadnom Nje-

²⁴ *Isto*.

²⁵ N. PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima«, 312.

²⁶ O jugoslavensko-francuskim ekonomskim odnosima tijekom 1950-ih vidi više: Милан Игрутиновић, »Југословенско-француски економски односи 50-их година 20. века«, 139-163.

²⁷ N. PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima«, 297.

²⁸ H. KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet*, 401.

mačkom. Razlog njihova prekida bilo je jugoslavensko formiranje diplomatskih odnosa s Istočnom Njemačkom 1957. godine.²⁹ Otad pa do 1964. Jugoslavija i Zapadna Njemačka nisu potpisale nijedan ekonomsko-politički ugovor. U rujnu 1964. te su dvije zemlje na ekonomsko-financijskim pregovorima u Bonnu zaključile i potpisale 5 sporazuma i *Opći protokol* te su razmijenjena pisma između njihovih vlada u kojima su bili regulirani tehnički modaliteti buduće gospodarske suradnje.³⁰

Međutim, prekid diplomatskih odnosa Jugoslavije sa Zapadnom Njemačkom nije rezultirao pretjerano negativnim učincima za jugoslavensko gospodarstvo. Tako se vanjskotrgovinska razmjena između dviju zemalja od 1960. do 1969. učtverostručila.³¹ Bez obzira na to povećanje, Jugoslavija je prema spomenutom pokazatelju u odnosima sa Zapadnom Njemačkom bilježila konstantan deficit.³² Odluka o ponovnom uspostavljanju diplomatskih odnosa između vlada Jugoslavije i Zapadne Njemačke donesena je 31. siječnja 1968. godine.³³

U siječnju 1968. u Vatikanu je papa Pavao VI. službeno primio predsjednika jugoslavenskoga Saveznoga izvršnog vijeća Miku Špiljka. To je bio prvi posjet jednog predsjednika jugoslavenske vlade poglavaru Svete Stolice. Prilikom toga sastanka na obje je strane iskazano zadovoljstvo unaprjeđenjem bilateralne suradnje i rješavanjem spornih pitanja između tih dviju država poput, primjerice, položaja katoličkih vjernika u Jugoslaviji, odnosa Vatikana prema hrvatskoj emigraciji, kao i slučaja svećenika Krunoslava Draganovića.³⁴

Što se ekonomskih odnosa Jugoslavije i Italije tiče, njihova se trgovina od 1959. do 1964. prosječno na godišnjoj razini povećavala od 10% do 15%. Jugoslavenski se izvoz u Italiju odnosio uglavnom na sirovine i poljoprivredne proizvode. Uvoz je, s druge strane, bio orijentiran na nabavu industrijskih proizvoda i opreme. Sirovinsko-

²⁹ Isto, 361.

³⁰ Бранко Павлица, »Немачка као уговорни партнер Србије и Југославије 1882–1992«, 309., N. PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima«, 300.

³¹ H. KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet*, 401.

³² N. PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima«, 300.

³³ H. KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet*, 402.

³⁴ Isto, MIROSLAV AKMADŽA, *Krunoslav Draganović – Iskazi komunističkim istražiteljima*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod, Zagreb, 2010., 47-72.

prehrambena struktura jugoslavenskog izvoza, a uslijed protekcionističkih mjera u poljoprivredi koje je Italija u spomenutom razdoblju provodila, onemogućavala je snažnu i ravnomjernu dinamiku rasta, kako uvoza, tako i izvoza. No, uvoz industrijske robe u Italiju podlijegao je fleksibilnijim carinskim formalnostima. Zato je Jugoslavija od sredine 1960-ih veći naglasak počela stavljati na stvaranje preduvjeta za konkurentniji izvoz industrijskih proizvoda većeg stupnja obrade.³⁵

Sve uspješniju ekonomsku, kulturnu i političku suradnju Jugoslavije s Velikom Britanijom i Sjedinjenim Američkim Državama optećivalo je javno jugoslavensko kritiziranje njihovih poteza u sferi globalne politike. Tako je oštro napadan britanski odnos prema Gibraltaru i Rodeziji, dok se Sjedinjene Američke Države smatralo najodgovornijim čimbenikom eskalacije sukoba u Indokini te na Bliskom istoku. Jugoslavija je u tim odnosima nastupala s pozicije predvodnika Pokreta nesvrstanih, koji je u blokovskoj politici vidio glavnu prijetnju svjetskom miru.³⁶

Bez obzira na američko nezadovoljstvo jugoslavenskim javnim istupima o njihovim vanjskopolitičkim potezima, posljedica za njihovu ekonomsku suradnju nije bilo. Tako je u svibnju 1968. američki Kongres donio odluku o pružanju dodatne financijske pomoći izvozu u Jugoslaviju. »Poseban« jugoslavenski status u američkoj vanjskoj politici bio je još izraženiji na sljedećem primjeru. Naime, na prijedlog kongresnika Paula Fina Export banci bilo je zabranjeno poslovati s državama čije su vlade pružale materijalnu i financijsku pomoć Sjevernom Vijentnamu. Unatoč tomu što je Jugoslavija pripadala toj skupini zemalja, Fin je sam objasnio da se odredbe toga amandmana ne odnose na Jugoslaviju.³⁷

PREGLED SPORAZUMA
O INDUSTRIJSKO-TEHNIČKOJ SURADNJI JUGOSLAVIJE
SA ZAPADNOEUROPSKIM ZEMLJAMA

ITALIJA

Sporazum o tehničkoj suradnji između Italije i Jugoslavije potpisan je 1956. godine. Na temelju toga ugovora Italija je jugoslavenskoj strani

³⁵ N. PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima«, 298-299.

³⁶ H. KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet*, 405.

³⁷ *Isto*, 406.

omogućavala 100 stipendija mjesečno. U taj su broj bile uključene stipendije i za pojedine stručne tečajeve koji su se održavali u Školi Enrico Mattei u Metanopolju. Te su edukacije ponajprije bile usmjerene na usavršavanje petrokemijskih stručnjaka. Također, postojale su i opcije pohađanja tečajeva u Institutu za ekonomski razvoj u Napulju, Institutu za poljoprivredne mediteranske kulture u Bariju, Poljoprivrednoj školi u Minopriju te Institutu za industrijsku rekonstrukciju u Rimu.³⁸

Prema spomenutom *Sporazumu*, najveći broj zahtjeva za usavršavanjem jugoslavenskih stručnjaka u Italiji trebao je biti podnesen u industriji, poljoprivredi, prometu i građevinarstvu. Važno je napomenuti da je provedba odredbi ovoga ugovora tekla poprilično sporo. Naime, u Italiji u razdoblju koje je predmet ovoga članka nije postojala služba tehničke suradnje, tako da je cjelokupan posao organizacije specijalizacija stranih stručnjaka pao na samo jedno upravljačko tijelo, odnosno Nacionalni institut za unaprjeđenje produktivnosti u Rimu. Učinkovitost njegova rada je, najposlije, bila uvelike ograničavana i zbog toga što su za realizaciju opisanih aktivnosti trebali imati dozvolu Direkcije za tehničku suradnju Ministarstva vanjskih poslova, što je, također, išlo poprilično usporenim tempom.³⁹

Kandidati za korištenje talijanske tehničke pomoći morali su dobro poznavati talijanski, engleski ili francuski jezik, posjedovati visoku stručnu spremu te nisu smjeli biti stariji od 50 godina. Korisnici navedenih edukacija sami su snosili troškove njihove realizacije.⁴⁰

Sveukupno gledajući, Italija je bila jedan od najvažnijih jugoslavenskih vanjskotrgovinskih partnera. O povezanosti tih dvaju gospodarstava govori i podatak o velikom broju međudržavnih sporazuma dogovorenih nakon potpisivanja *Sporazuma o tehničkoj suradnji* 1956. godine. Sljedeće su godine dvije zemlje potpisale *Platni sporazum*, na temelju kojega su bila regulirana međusobna plaćanja robe i usluga u lirama i drugim konvertibilnim valutama.⁴¹

Novi *Sporazum o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji* između Italije i Jugoslavije potpisan je u studenome 1964. godine. On

³⁸ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 19.

³⁹ *Isto*.

⁴⁰ *Isto*, 19-20.

⁴¹ HR-DAKA, PKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 9-10.

je obuhvaćao kooperaciju njihovih gospodarskih organizacija u okviru koje su bili određeni iznosi do kojih su se mogle izdavati garancije za ugovorene kreditne poslove. Italija je tako osiguravala iznos od 20,000.000 dolara, a SFRJ 5,000.000 dolara. *Sporazumom* je osnovan mješoviti ministarski odbor koji je analizirao i odobravao pojedine poslove te razmatrao potencijalne mjere za unaprjeđenje budućih gospodarskih odnosa. Nadalje je u srpnju 1967. potpisan *Trgovinski sporazum*. U skladu s njegovim odredbama, jugoslavenski su izvozni proizvodi u Italiji bili potpuno liberalizirani. Taj je ugovor imao i poseban dodatak kojim je bila definirana zaštitna klauzula koja se trebala aktivirati u slučaju tržišnih poremećaja nastalih uslijed, primjerice, uvoza po niskim cijenama.⁴²

Osim međudržavnih sporazuma, od 1959. do kraja 1960-ih jugoslavenske i talijanske gospodarske organizacije zaključile su četrdesetak ugovora o proizvodnoj kooperaciji. Primjer uspješne poslovne suradnje bio je između kragujevačke Crvene zastave i Fiata. Tako je početkom 1960. na snagu stupio sporazum između tih poslovno-radnih organizacija na temelju kojega je jugoslavenskom poduzeću bio odobren kredit od 11,000.000 dolara, s rokom otplate od sedam godina. Veći dio toga financijskog aranžmana bilo je planirano utrošiti za modernizaciju proizvodnih procesa srpskoga proizvođača automobila.⁴³ Osim navedene poslovne suradnje, povezivanje poslovnih ljudi iz tih država na temelju zajedničkog ulaganja kapitala nije donosilo neku veću financijsku korist zainteresiranim dionicima.

Što se utjecaja ovih ugovora na jugoslavensko-talijansku vanjskotrgovinsku razmjenu tiče, ona se u razdoblju od 1960. do 1967. povećala za 167%. Tako je u potonjoj godini ona iznosila ukupno 453,200.000 dolara. Od 1960. do 1964. Jugoslavija je u tim odnosima imala deficit platne bilance. On je bio najveći u 1961. kada je iznosio oko 62,000.000 dolara. Zahvaljujući velikom jugoslavenskom izvozu poljoprivrednih proizvoda, napose stoke i mesa, ovaj se trend izmijenio u 1965. godini. Tada je, naime, Jugoslavija u vanjskotrgovinskoj razmjeni s Italijom ostvarila suficit od 6,710.000 dolara. U sljedećoj je godini jugoslavenski suficit bio na razini od 4,564.000 dolara.⁴⁴

⁴² *Isto*.

⁴³ *Isto*.

⁴⁴ *Isto*, 10.

Krajem 1960-ih počela se mijenjati struktura jugoslavenskog izvoza na područje Italije. Tako je u 1969. udio poljoprivrednih proizvoda u spomenutoj ekonomskoj kategoriji bio na razini od 71%. Na redne je godine taj pokazatelj iznosio 66%. S druge strane, u promatranim se vremenskim relacijama udio industrijskih proizvoda povećao sa 29% na 34%.⁴⁵

Radi dodatnog unaprjeđenja ekonomskih odnosa, Jugoslavija i Italija su početkom 1970-ih započele s pregovorima kojima se trebalo regulirati pitanje carina na uvoz proizvoda iz industrijske kooperacije, odnosno minimiziranje opterećenja talijanske carine na takvu robu, no ne na osnovi fakturirane vrijednosti, već slobodne procjene. Bilo je, osim toga, potrebno riješiti i pitanje neutralizacije ograničenja na plasman jugoslavenskih tekstilnih i poljoprivrednih proizvoda u Italiju.⁴⁶

FINSKA

Gospodarski razvoj Finske uglavnom se temeljio na velikim šumskim bogatstvima, odnosno preradi i prodaji drvne građe. Od ukupne svjetske proizvodnje papira, na Finsku je otpadalo oko 12%. Osim toga, valja naglasiti da se proizvodnja spomenute industrijske sirovine u razdoblju od 1960. do 1965. utrostručila. Razvoj šumarstva u Finskoj se, između ostalog, temeljio na velikom udjelu dobrovoljnog rada poljoprivrednika. Oni su od početka do polovice 1960-ih osnovali i financirali 380 udruženja za njegu šumskih bogatstava. Zato je oko 2/3 sirovine za drvnu industriju dolazilo iz privatnog sektora, dok je 1/3 otpadala na one dijelove šumskog teritorija koji su bili u državnom vlasništvu. Proizvodi finske drvne industrije uglavnom su bili plasirani na zapadnoeuropsko tržište.⁴⁷

Finska je imala iznimno razvijenu metalnu industriju. Ta je gospodarska grana polovicom 1960-ih zapošljavala oko 30% njezina radno sposobnog stanovništva. Tako je na preradu metala u Finskoj otpadalo 23% ukupne industrijske proizvodnje. Usto, udio metalne industrije u ukupnom finskom izvozu bio je na razini od 16% do 18% u drugoj polovici 1960-ih. Oko 60% tih proizvoda bilo je plasirano na istočnoeuropska tržišta.⁴⁸

⁴⁵ »Jugoslavensko-talijanska privredna suradnja. Budućnost ekonomskih odnosa zavisi od razvoja industrijske kooperacije«, *Borba*, 23. ožujka 1971., 10.

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ »Nordijska raskršća. A gdje su Svensonovi«, *Borba*, 30. siječnja 1966., 6.

⁴⁸ *Isto*.

Utjecaj velikih prirodnih bogatstava, suficita platne bilance i znatne industrijske modernizacije u Finskoj u razdoblju neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata pa do kraja 1960-ih bio je vidljiv na znatnom unaprjeđenju standarda njezina stanovništva. Primjerice, u 1963. nacionalni dohodak po glavi stanovnika u toj je državi bio 1.250 dolara. U tom su razdoblju veći iznos ove kategorije u svijetu imali samo SAD, Švicarska, Kanada, Švedska, Danska, Velika Britanija i Norveška.⁴⁹

Da bih bolje prikazao rast životnog standarda Finaca nakon Drugoga svjetskog rata do polovice 1960-ih, spomenut ću još nekoliko primjera. Godine 1948. oko 47% njihove osobne potrošnje bilo je usmjereno na kupnju hrane. U 1965. je taj pokazatelj bio na razini od 35%. Od druge polovice 1950-ih Finci su sve više novčanih sredstava trošili na nabavu hladnjaka, televizora, električnih uređaja i aparata za kućanstvo. Ilustracije radi, u 1958. Finska je imala 78.000 kućanstava s televizorima, dok je taj broj u 1964. bio na razini od 620.000. Usto je značajno porasla kupnja automobila. Samo u 1964. Finci su kupili oko 82.000 proizvoda ove vrste.⁵⁰

Sporazum o jugoslavensko-finskoj tehničkoj suradnji potpisan je 1965. godine. Međutim, intenzivnije se počeo primjenjivati tek tri godine kasnije, a njegove odredbe odnosile su se isključivo na razmjenu stručnjaka u pogledu specijalizacija u pojedinim gospodarskim sektorima.⁵¹

Kandidati za odlazak na specijalizaciju u Finsku morali su posjedovati fakultetsku diplomu, poznavati engleski ili njemački jezik te su morali biti u dobi od 18 do 35 godina. Treba napomenuti da se znanje stranoga jezika dodatno provjeravalo. Usto, svaki je kandidat morao prilikom apliciranja na specijalizaciju dostaviti svjedodžbu o znanju stranog jezika izdanu od Centra za učenje stranih jezika sa sjedištem u Vodnikovoj ulici u Zagrebu.⁵²

Razdoblje trajanja specijalizacije bilo je od jednog do šest mjeseci. Odabrani su kandidati edukacije mogli obavljati u sektoru prerade obojenih metala, šumarstva i drvnoprerađivačke industrije, transporta celuloze i papira, projektiranja i izgradnje brana, industrije plastičnih

⁴⁹ *Isto.*

⁵⁰ *Isto.*

⁵¹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 11.

⁵² *Isto.*

masa, petrokemije, poljoprivrede, kemijske i tekstilne industrije te elektroinženjeringa.⁵³

Što se financijskog aspekta specijalizacije tiče, finska je strana svakom jugoslavenskom kandidatu davala stipendiju u iznosu od 1.000 finskih maraka za pokriće troškova života i zdravstvenog osiguranja.⁵⁴

Prvo zasjedanje mješovite Komisije za privrednu, industrijsku i tehničku suradnju između Jugoslavije i Finske održano je u ožujku 1972. godine. Na njemu je istaknuta obostrana želja da se poslovna suradnja između dviju država proširi i na druga područja poput, primjerice, korištenja usluga stručnjaka, razmjene tehničkih i industrijskih filmova te održavanja predavanja i seminara.⁵⁵

ŠVICARSKA

Od početka 1960-ih Švicarska je imala vrlo neuravnotežen razvoj svojeg gospodarstva. S jedne strane, od 1950. do 1964. vrijednost bruto društvenog proizvoda narasla je s oko 20.000,000.000 franaka na 55.000,000.000, dok je, s druge strane, u potonjoj godini švicarsko gospodarstvo zabilježilo deficit platne bilance od oko 4.100,000.000 franaka. Vanjskotrgovinske su neuravnoteženosti utjecale na velik proračunski deficit, što je, najposlije, rezultiralo znatnim povećanjem cijena.⁵⁶

Zbog opisanih ekonomskih problema Švicarska je potkraj 1964. započela s provedbom gospodarske reforme, čiji su glavni ciljevi bile modernizacija, racionalizacija i automatizacija proizvodnih aktivnosti, odnosno prijelaz s ekstenzivnog na intenzivni način privređivanja. Švicarske su vlasti odustale od pomaganja onih industrijskih grana čiji proizvodi nisu bili konkurentni u svjetskim gospodarskim okvirima te su veću pozornost počele usmjeravati na unaprjeđenje inozemnog plasmana patenata, licenci i drugih oblika industrijskih znanja. Nadalje je uvedena stroga kontrola kreditiranja građevinske djelatnosti. Namjera te inicijative bila je sprječavanje mogućnosti da nova investiranja odu u smjeru koji ne bi odgovarao nacionalnim interesima. Time su se, isto tako, mjere kreditno-investicijske aktivnosti

⁵³ *Isto.*

⁵⁴ *Isto*, 12.

⁵⁵ *Isto*, 11.

⁵⁶ »Zapis iz Berna. Švicarska privredna reforma i uvoz strane radne snage«, *Borba*, 11. studenoga 1965., 3.

neposrednije vezivale uz državnu politiku, čime se željelo preduhitriti moguće konjunkturalne cikluse.⁵⁷

Od polovice 1960-ih Švicarska je znatno postrožila sustav uvoza radne snage. Taj se potez u javnosti branio stajalištima prema kojima nekontroliran priljev radne snage u Švicarsku povećava pritisak na tržište, otežava stambene prilike te snižava opći standard stanovništva. Ilustracije radi, u Švicarsku je od 1960. do 1963. došao veći broj strane radne snage u odnosu na razdoblje od 1950. do 1960. godine. Tako je ta zemlja u 1965. brojila između 800.000 i 900.000 stranih radnika. Od toga je bilo oko 500.000 Talijana, dok je ostatak otpadao na Austrijance, Španjolce, Nijemce i Francuze. Na radu u Švicarskoj je u navedenom razdoblju bilo i oko 7.000 Jugoslavena.⁵⁸

Mjerama švicarske ekonomske reforme oštro se suprotstavio jedan dio opozicije, koji je smatrao da pooštavanje kvota oko uvoza radne snage nužno vodi pojačavanju državnoga intervencionizma. Ta se politička struja, dakle, okupljala oko mišljenja da je učinkovitije uvoziti jeftinu radnu snagu nego ulagati velika financijska sredstva u nove, moderne strojeve, to jest u preorijentaciju poslovne aktivnosti temeljene na automatizaciji i racionalizaciji.

Bilo kako bilo, švicarska je vlada potkraj 1965. donijela odluku o smanjenju uvoznog kontingenta radnika za 12% do sredine 1966. godine. Na temelju te odredbe ukinut je sustav »privilegiranih okolnih zemalja«, čime je najpogođenija bila Italija.⁵⁹

Tehničko-industrijska suradnja Jugoslavije i Švicarske bila je definirana *Sporazumom o tehničkoj suradnji* potpisanim 1966. godine. Na temelju tog sporazuma postajale su dvije mogućnosti financiranja. Prva se odnosila na cjelokupno plaćanje poslovno-radnih organizacija vlastitim stručnjacima za pohađanje raznih stručnih tečajeva, dok je u okviru drugoga te projekte financirala Švicarska služba za tehničku suradnju u Bernu.⁶⁰

Švicarska je strana jugoslavenskoj na godišnjoj razini odobravalala jednu do dvije stipendije za stručna usavršavanja koja je organizirao Međunarodni institut za turizam i hotelijerstvo u Glionu. Isti je raspon

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 31.

stipendija bio namijenjen i tečajevima u okviru Međunarodnog centra za poljoprivredna istraživanja u Zürichu.⁶¹

Ostala područja suradnje na temelju spomenutog sporazuma obuhvaćala su metalnu i elektroindustriju, farmaceutsku, tekstilnu, kožnu i prehrambenu industriju, poljoprivredu te energetiku i izgradnju hidrocentrala.⁶²

BELGIJA/LUKSEMBURG

Belgija pripadala je skupini industrijski visokorazvijenih zemalja. Njezin gospodarski utjecaj bio je daleko veći od njezina teritorija i ukupnog broja stanovnika, koji je polovicom 1960-ih bio na razini od oko 9,500.000.⁶³ Tako je udio Belgije u ukupnoj svjetskoj trgovini u analiziranom razdoblju bio na razini od 3,5%.⁶⁴

Na cjelokupan razvoj belgijskog gospodarstva znatan su utjecaj imala kretanja na francuskom i zapadnonjemačkom tržištu. Neslaganja tih dviju industrijski najmoćnijih europskih država oko smjera trgovinske i monetarne politike na zajedničkom europskom tržištu kao rezultat su imala veliki deficit belgijske platne bilance, stagnaciju i pad stopa industrijske proizvodnje, pritisak na nadnice i cijene te rast nezaposlenosti. Radi povećanja kamatnih stopa na finacijskim tržištima, u 1968. u Belgiji je došlo do odljeva neto kapitala u iznosu od oko 125,000.000 dolara. Taj je pokazatelj, ilustracije radi, u 1967. bio na razini od oko 25,000.000 dolara.⁶⁵

Osim gospodarskih, Belgija je polovicom 1960-ih upala u svojevrsnu političku krizu determiniranu međunacionalnim netrpeljivostima. Naime, ona je bila podijeljena na dvije regije, to jest Flandriju, u kojoj je službeni jezik bio nizozemski, te Valoniju, koja je pripadala francuskom govornom području.⁶⁶ S obzirom na to da je demografska većina govorila nizozemski, jezično je pitanje bilo jedan od ključnih političkih problema. Usto je Flandrija zbog velikog broja stranih investicija tijekom 1960-ih doživljavala brz gospodarski razvoj. Istovre-

⁶¹ *Isto.*

⁶² *Isto.*

⁶³ HR-DAKA, PKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Belgija, 7.

⁶⁴ *Isto.*

⁶⁵ *Isto*, 5.

⁶⁶ DRAŽEN DUMANČIĆ, »Konfederalizacija ili dezintegracija Belgije«, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 1., br. 4, 2010., 48-49.

meno se u Valoniji dogodilo propadanje teške industrije i ugljenokopa. Spomenuti su događaji utjecali na veliku polarizaciju belgijskog društva.⁶⁷

Put prema ublažavanju političke krize belgijske vlasti započele su 1968. potpisivanjem *Pakta Belgijanaca*. U njemu se velik naglasak stavio na prava manjina, kulturnu autonomiju i gospodarsku decentralizaciju.⁶⁸ Taj se proces nastavio ustavnim promjenama 1970. godine.⁶⁹ One su označavale put postupnoj federalizaciji Belgije, odnosno osiguravanju većeg stupnja autonomije dviju regija u upravljanju vlastitim poslovima. Federalizacija Belgije zasnivala se na ideji konsocijativizma, čija je temeljna namjena bila opće prihvaćanje etničkog pluralizma, to jest omogućavanje vladavine prava i sloboda te stvaranje gospodarskih, društvenih i drugih institucija koje bi jamčile realizaciju tih ciljeva. Politički sustavi država koje su svoj razvoj temeljile na tim principima, uključujući Belgiju, bili su prepoznatljiviji po velikim koalicijskim vladama koje su objedinjavale sve političke stranke, načelu proporcionalnog predstavnštva u zapošljavanju i potrošnji u cjelokupnom javnom sektoru, direktivama o autonomiji koje su etničkim zajednicama osiguravale samoupravu na onim područjima koja su za njih imala veliku društvenu važnost te pravu ustavnog veta za manjine.⁷⁰

Godine 1967. Jugoslavija je s Belgijom i Luksemburgom potpisala *Sporazum o industrijskoj i tehničkoj suradnji*. Za nadzor njegove provedbe s belgijske je strane bio zadužen Office Belge du Commerce Extérieur, odnosno Ured za vanjsku trgovinu sa sjedištem u Bruxellesu, dok je s jugoslavenske strane realizaciju ciljeva toga sporazuma kontrolirao Savezni zavod za naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju.⁷¹

U okviru tog ugovora Jugoslavija je s Belgijom i Luksemburgom dogovorila suradnju u različitim područjima. Što se Belgije tiče, spo-

⁶⁷ Isto, 49.

⁶⁸ JADRANKA ČAČIĆ-KUMPES, JELENA ZLATKOVIĆ-WINTER, »Etnički konflikt i razvoj: pogled na neka istraživanja«, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 7., br. 2, 1991., 159.

⁶⁹ KOENRAAD DE CEUNINCK, HERWIG REYNAERT, »Flandrija na putu prema državnoj reformi«, *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, Vol. 11., br. 4, 2011., 1018.

⁷⁰ RUŽICA ČIČAK-CHAND, »Etnički konflikt i načini njegovog rješavanja«, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 11., br. 1, 1995., 21-22.

⁷¹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 8.

razum je obuhvaćao poslovno-tehničke odnose u području poljoprivrede i prehrambene industrije, crne metalurgije, strojogradnje, proizvodnje automobila, kožne industrije, proizvodnje ugljena, cinka, bakra, olova i cementa te pomorskog i željezničkog prometa. Suradnja s Luksemburgom uglavnom se odnosila na sektore rudarstva, crne metalurgije i poljoprivrede.⁷²

Zahtjevi jugoslavenskih poslovno-radnih organizacija za angažiranjem stručnjaka iz Belgije i Luksemburga vrijedili su za sve spomenute gospodarske grane. S tim u vezi, naknada za taj oblik poslovnog odnosa s belgijskim stručnjacima ugovorno se određivala između zainteresiranih sudionika za svaki slučaj pojedinačno. Osim toga, belgijska se strana obvezala većinu tehničkih informacija o poslovnim procesima ustupati besplatno, dok se naknada naplaćivala za *know how* rješenja i patente ovisno o kontekstu njihove primjene.⁷³

Jugoslavensko potpisivanje *Sporazuma o industrijskoj i tehničkoj suradnji* s Belgijom i Luksemburgom nije znatnije utjecalo na povećanje njihove vanjskotrgovinske razmjene. Prvenstveno se to odnosilo na Belgiju. Prosječno je Jugoslavija od 1967. do 1968. u belgijskom uvozu sudjelovala s 0,1%, a u izvozu s 0,4%. S druge strane, u promatranim je razdobljima Belgija u jugoslavenskom izvozu imala udio od 0,8%, a u uvozu 1,5%.⁷⁴ Sveukupno gledajući, od 1960. do 1968. jugoslavenski se uvoz u Belgiju povećao više od dva puta. Tako je s 8,700.000 dolara u 1960. ta ekonomska kategorija u 1968. došla na razinu od oko 19,200.000 dolara. Jugoslavenski je uvoz iz Belgije bio najveći u 1967., kada je, zbog velikih nabava investicijske opreme, on bio oko 31,000.000 dolara.⁷⁵ Najznačajniji udio u jugoslavenskom uvozu imali su brodovi i brodski motori, oprema za kemijsku industriju, strojevi za obradu drveta, poljoprivredni strojevi te transformatori i radioemisijski uređaji.⁷⁶

Jugoslavenski se izvoz od 1960. do 1968. u Belgiju povećao za 133%. Godišnja stopa rasta tog ekonomskog pokazatelja tako je bila na razini od 11,1%. U tome je razdoblju najveći rast imao plasman gotovih proizvoda. On je porastao za šesnaest puta te je njegov udio

⁷² Isto, 9.

⁷³ Isto.

⁷⁴ HR-DAKA, PKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Belgija, 9.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, 9-10.

od 6,7% u 1960. došao na razinu od 46,4% u ukupnom jugoslaven-
skom izvozu u 1968., kada je iznosio oko 5,000.000 dolara.⁷⁷

DANSKA

Danska je polovicom 1960-ih bila zemlja s najnaprednijim poljoprivrednim sektorom u Europi. Taj podatak može iznenaditi ako se uzme u obzir da se svega 16% ukupnog broja stanovništva aktivno bavilo poljoprivrednom djelatnošću.⁷⁸ Uz plodnu zemlju, danski je poljoprivredni sektor bio karakterističan po znatnoj primjeni mehanizacije i suvremenih znanstvenih dostignuća. Država se nije miješala u formiranje cijena poljoprivrednim proizvodima, već je taj proces bio pušten slobodnom djelovanju tržišta.

Od 1965. u Danskoj je započeo proces okrupnjavanja poljoprivrednih zemljišta. Time se želio postići veći stupanj kooperacije, napose u sektoru stočarstva, koje se, nadalje, usko vezalo uz industrijsku preradu. Temeljni cilj razvoja poljoprivrede i s njome povezanih industrijskih djelatnosti, kao i gospodarskog sustava u cjelini, bilo je osiguranje samodostatnog položaja Danske. Pokušaji provedbe toga procesa u sferi ekonomije preslikavali su se na sve dijelove društvenog sustava, napose u zauzimanju nezavisnih vanjskopolitičkih stavova.

Naime, tradicionalna skandinavski privrženost mirnim opcijama rješenja međunarodnih problema, odnosno inzistiranje na ekonomskoj povezanosti europskog kontinenta, pozicionirala je Dansku na dobar položaj na svjetskoj ekonomsko-političkoj pozornici. Neovisni vanjskopolitički stavovi Danske bili su tijekom 1960-ih vidljivi na nekoliko primjera. Prvi je bio osuda rata u Vijetnamu. Nadalje je Danska bila među prvim zapadnoeuropskim zemljama koje su težile uspostaviti uspješne političko-ekonomske odnose sa socijalističkim državama. Najposlije je oštro osudila događaje povezane s vojnim udarom u Grčkoj, smatravši da su ti događaji vodili uspostavi »militarističko-dvorske diktature«, koja je, u konačnici, predstavljala veliku opasnost za monarhistička društvena uređenja, kojeg je Danska bila najeklatantniji primjer.⁷⁹

Jugoslavenska industrijsko-tehnička suradnja s Danskom odvijala se na temelju *Sporazuma o tehničkoj suradnji, poslovnoj kooperaciji i poslovnoj suradnji* koji je potpisan 1968. godine. Kao i u prethodnom

⁷⁷ Isto, 10.

⁷⁸ »S puta u Dansku. Mali farmeri iz Fjelstrup«, *Borba*, 4. veljače 1966., 3.

⁷⁹ »Europska kretanja. Skandinavski prisutnost«, *Borba*, 17. svibnja 1967., 2.

slučaju, s jugoslavenske je strane provedbu njegovih odredbi nadzirao Savezni zavod za naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju, odnosno njegove republičke podružnice. Što se Danske tiče, njihova glavna organizacija po pitanju provedbe sporazuma takve vrste bio je Komitet za ekonomsku i industrijsku suradnju sa sjedištem u Kopenhagenu.⁸⁰ Sporazum je obuhvaćao suradnju u poljoprivredi i prehrambenoj industriji, metalnoj i elektroindustriji, brodogradnji, industriji kože, obuće i gume, industriji papira, celuloze, stakla i porculana te željezničkog, cestovnog i pomorskog prometa.⁸¹

Danska imala je jednu od najrazvijenijih razmjena tehnoloških znanja s drugim zemljama. Tako je prema podacima njezina Industrijskog savjeta u 1971. imala izvoz *know how* licenci u vrijednosti od 225,000.000 danskih kruna. U istoj je godini uvoz te industrijske imovine bio na razini od 183,000.000 danskih kruna. Jugoslavija je s Danskom imala iznimno intenzivnu razmjenu tih tehnoloških znanja i proizvodnih procesa. Danski izvoz licenci u Jugoslaviju u razdoblju od 1961. do 1971. bio je 1.750,000.000 danskih kruna, odnosno oko 448.000,000.000 dinara, dok je uvoz bio 1.330,000.000 danskih kruna, to jest oko 340.000,000.000 dinara.⁸² Najveći dio danskog izvoza licenci otpadao je na kompaniju F.L. Smith & Co. iz Kopenhaga. Ona je bila jedan od najvećih danskih industrijskih koncerna i vodeći svjetski proizvođač opreme za cementnu industriju. Bila je, također, specijalizirana za projektiranje i instaliranje opreme za metalurgiju. Njezini su se proizvodi u analiziranom razdoblju koristili u 84 svjetske zemlje.⁸³

Od 17. do 21. studenoga 1969. u Beogradu je održan sastanak jugoslavenskih i danskih delegacija. Tematika razgovora vođenih na ovome sastanku uglavnom se odnosila na neposrednije tehničko, poslovno i industrijsko povezivanje poduzeća i institucija iz tih dviju zemalja. Jugoslavensku je stranu predstavljao direktor Saveznog zavoda za međunarodnu tehničku suradnju Blagoje Bogavac, dok je Dansku

⁸⁰ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 10.

⁸¹ *Isto.*

⁸² HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi KNOW HOW '72 u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 8.

⁸³ *Isto.*

zastupao direktor Komiteta za ekonomsku i industrijsku suradnju Knud Hannover.⁸⁴

Dansku su delegaciju u vrijeme boravka u Beogradu primili i sekretar Saveznog sekretarijata za vanjsku trgovinu Muhamed Hadžić te zamjenik saveznog sekretara za privredu Vlado Juričić. Danski su predstavnici, isto tako, posjetili prostorije Savezne privredne komore. Tada su vođeni intenzivni razgovori s predstavnicima te jugoslavenske institucije, kao i s članovima raznih poduzeća i institucija, pri čemu je konstatirana »obostrana potreba za uspostavljanjem čvršćih kontakata i za potpunijim informiranjem o mogućnostima tržišta dviju zemalja«. ⁸⁵ Taj je posjet danske delegacije Jugoslaviji zaključen preliminarnim dogovorom o njihovom novom sastanku, koji se trebao održati u drugoj polovici 1970. u Kopenhagenu.⁸⁶

NIZOZEMSKA

Nizozemska je bila industrijski iznimno razvijena država. U cjelokupnom svjetskom prometu roba i usluga u 1965. imala je udio od 4%. Uz modernu industriju imala je iznimno napredan poljoprivredni sektor. U toj su grani dominirale kulture poput žitarica, krumpira, šećerne repe i konoplje. Dodatan razvoj ove djelatnosti bio je uvelike otežavan velikom gustoćom naseljenosti, odnosno nedostatkom prostora koji bi bio namijenjen uspješnoj poljoprivrednoj djelatnosti. Iako je posjedovala velika rudna bogatstva poput, primjerice, ugljena i zemnog plina, razvoj industrijskog sektora uglavnom se temeljio na uvoznim sirovinama. Najrazvijenije industrijske grane bile su metalna industrija, strojogradnja, brodogradnja, elektroindustrija, tekstilna industrija, proizvodnja obuće, keramička industrija te brusionice dijamanta.⁸⁷

Međutim, nizozemsko je gospodarstvo u svijetu bilo najprepoznatljivije po elektrotehničkoj industriji. Njezin najdominantniji predstavnik bila je kompanija Phillips iz Eindhovena.⁸⁸

Veliki dio svojih prihoda Nizozemska je ostvarivala na temelju svojega povoljnog prometnog položaja, napose u kontekstu riječnog

⁸⁴ HR-DAKA, PKKK, kut. 125, Zapisnik sastanka Kraljevine Danske i SFRJ od 17. do 21. novembra 1969., 4.

⁸⁵ *Isto*.

⁸⁶ *Isto*, 5.

⁸⁷ N. PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima«, 311-312.

⁸⁸ *Isto*, 312.

i kontejnerskog prijevoza robe. Najznačajniju ulogu u toj gospodarskoj djelatnosti imala je luka Rotterdam. U nju je godišnje pristizalo oko 28.000 brodova. Uz svoje temeljne djelatnosti poput prihvata brodova i skladištenja robe, od kraja Drugoga svjetskog rata do polovice 1960-ih luka u Rotterdamu postala je sjedištem mnogih rafinerija multinacionalnih naftnih kompanija. Tako je, primjerice, kompanija Shell u drugoj polovici 1960-ih godišnje na tome području prerađivala oko 20,000.000 tona sirove nafte. Taj način poslovanja utjecao je i na ubrzani razvoj drugih gospodarskih sektora povezanih s naftnom industrijom. Tako se od sredine 1960-ih u Rotterdamu značajno unaprijedila proizvodnja boja, sintetičkih materijala, vlakana, gume i umjetnih gnojiva.⁸⁹

Specijalizirana poljoprivreda i visok stupanj industrijske razvijenosti bili su temelj nizozemske vanjskotrgovinske razmjene. Ona se uglavnom provodila sa zapadnoeuropskim zemljama. Ukupna vrijednost njezine uvozno-izvozne aktivnosti u 1963. bila je oko 11.000,000.000 dolara. U razdoblju od 1960. do 1965. poslovna suradnja između Jugoslavije i Nizozemske imala je konstantan rast. U tim ekonomskim odnosima Jugoslavija je, uglavnom, bilježila deficit platne bilance. Jugoslavija je iz Nizozemske najviše uvozila električnu opremu, medicinske uređaje, kemikalije i reprodukcijski materijal za brodogradnju. Nasuprot tomu, izvozila je poljoprivredne i rudarske proizvode, drvenu građu, namještaj, kožnu galanteriju i motorna vozila.⁹⁰

Jugoslavenska tehnička suradnja s Nizozemskom provodila se na temelju *Sporazuma o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji*, koji je potpisan 1968. godine. Postojala su dva načina realizacije odredaba tog ugovora. Prvi se odnosio na suradnju Saveznog zavoda za naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju i nizozemske Direkcije za međunarodnu tehničku pomoć Ministarstva vanjskih poslova koja je imala karakter besplatne tehničke pomoći, dok je drugi obuhvaćao odnose navedene jugoslavenske institucije s Ministarstvom za ekonomske poslove Nizozemske.⁹¹

Uz spomenute institucije, u organizaciju i provedbu razmjene stručnjaka između tih dviju zemalja bile su uključene i neke od vo-

⁸⁹ »Roterdamski Babilon«, *Borba*, 28. ožujka 1967., 9.

⁹⁰ N. PERKOVIĆ, »Sudjelovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na međunarodnim sajmovima«, 312.

⁹¹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972, 15.

dećih nizozemskih znanstveno-obrazovnih organizacija. Prvi je bio Institut za društvene znanosti u Hagu koji je djelovao kao središnja ustanova za realizaciju poslijediplomskih studija programski usmjerenih na proučavanje problematike ekonomskog rasta i razvoja. Polaznici tih programa imali su priliku slušati kolegije iz područja nacionalnih i međunarodnih odnosa, javne administracije i socijalne politike, s posebnim osvrtom na društveno i gospodarsko planiranje te razvoj općina, rad i radne odnose, statistiku i društveno knjigovodstvo, kao i programiranje industrijskog i regionalnog razvoja. Predavanja su se održavala na engleskom jeziku, a usluge *Instituta* koristile su i značajne međunarodne organizacije poput Ujedinjenih naroda i Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj.⁹²

U problematiku poljoprivredne suradnje između Jugoslavije i Nizozemske bio je uključen Međunarodni centar za poljoprivredu u Wageningen, koji je 1951. osnovalo Ministarstvo za poljoprivredu i ribolov. U Centru su se provodili poslijediplomski studiji na kojima su se proučavali procesi isušivanja zemljišta, nematologije⁹³, istraživanja tla te uloga savjetodavnih službi u poljoprivredi i razvoju sela. Osim toga, provodili su se i različiti tečajevi u trajanju od dva do četiri mjeseci iz domene zaštite i uzgoja biljaka, te proizvodnje sjemena, stočarstva i hortikulture.⁹⁴

Jugoslavenski su radnici imali i mogućnost pohađanja tečajeva u Međunarodnom industrijskom centru Bouwcentrum u Rotterdamu, koji je osnovan 1943. godine. Ta je institucija uglavnom bila usmjerena na proučavanje građevinarstva, urbanizma i stambene izgradnje. Tako je u razdoblju od 1958. do 1970. u okviru Centra u sektoru građevinarstva, prostornog planiranja i stambene izgradnje bilo organizirano ukupno 14 tečajeva kojima je prisustvovalo 349 polaznika iz 49 različitih zemalja. Usto je postojala mogućnost pohađanja međunarodnog tečaja za instruktore kvalitete industrijskih proizvoda. Od 1966. do 1970. bilo je provedeno 7 edukacija takve vrste u kojima je participiralo 123 sudionika iz 30 zemalja.⁹⁵

U sklopu Phillipsa poslovale su dvije međunarodno poznate obrazovne institucije u koje su jugoslavenski radnici na temelju spome-

⁹² Isto.

⁹³ Znanstvena disciplina koja se bavi izučavanjem različitih vrsta glista, odnosno njihovim utjecajem na tlo. Vidi više: <https://bs.wikipedia.org/wiki/Nematoda>.

⁹⁴ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 16.

⁹⁵ Isto.

nutoga sporazuma mogli odlaziti na usavršavanja i edukacije. Prva je bila Međunarodni centar za telekomunikacije u Hilversumu, koji je osnovan 1962. godine. Otad pa do 1969. ta je organizacija provela brojne tečajeve usmjerene na proučavanje problematike automatske telegrafije, visoke frekvencije i transmisije. Te su se edukacije provodile na francuskom, njemačkom, nizozemskom, španjolskom ili engleskom jeziku. Ukupno je na njima sudjelovalo 1.030 polaznika iz 79 zemalja. Druga je organizacija bila Međunarodni institut za tehnološke studije, koji je osnovan 1957. godine. Temeljna mu je namjena bila približavanje suvremenih modela elektrotehničkog razvoja diplomiranim inženjerima i znanstvenicima.⁹⁶

Jugoslavenski službenici gradskih i općinskih skupština mogli su pohađati tečajeve organizirane u okviru Međunarodne unije lokalnih vlasti. Ta je grupacija objedinjavala predstavnike 60-ak zemalja, a s provedbom edukacija započela je 1964. godine. Do 1972. ukupno je organizirala 9 tečajeva kojima je prisustvovalo 170 sudionika.⁹⁷

Tehnološki fakultet u Delftu pokrenuo je 1957. održavanje tečajeva iz hidraulike, hidrologije i sanitarnog inženjeringa. Taj je grad odabran za provedbu edukacija te vrste jer je u njemu djelovao hidraulički laboratorij i laboratorij za mehaniku tla, čijim su se istraživanjima koristile, ne samo vlasti u Amsterdamu i Rotterdamu, već i brojne druge međunarodne organizacije zainteresirane za unaprjeđenje primjene znanstvenih modela u praksi na tome području.⁹⁸

Godine 1951. u Nizozemskoj je u suradnji Tehnološkog i Poljoprivrednog fakulteta u Wageningenu pokrenut Međunarodni institut za znanost snimanja tla i znanos o zemljištu. Od osnutka pa do početka 1970-ih tečajeve te organizacije na godišnjoj je razini pohađalo od 150 do 200 sudionika. Tim je edukacijama bila pokrivena problematika iz područja primjene zračnih snimki o tlu u naseljenim područjima, fotometrije, rudarskih istraživanja, kartografije, geoloških i geomorfoloških interpretacija, geodetskih snimanja, ispitivanja zemljišta te erozije i konzerviranja tla. Osim toga, Institut je organizirao i međunarodne ljetne tečajeve u trajanju od 4 do 6 mjeseci na kojima su se proučavali europski integracijski procesi, industrijalizacija, međunarodno pravo, međunarodni odnosi, organizacija rada u lukama,

⁹⁶ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 16.

⁹⁷ *Isto*.

⁹⁸ *Isto*, 17.

riječno brodarstvo i zaštita zdravlja. Programi tih tečajeva i termini održavanja bili su unaprijed određeni, a neki od njih imali su i karakter poslijediplomskog studija. Za svaku od edukacija Nizozemska je Jugoslaviji odobravalala do 5 stipendija godišnje. Kandidati za takve mogućnosti usavršavanja morali su posjedovati najmanje visoku stručnu spremu i dobro poznavati engleski jezik.⁹⁹

VELIKA BRITANIJA

Polovicom 1960-ih Velika je Britanija prvi put nakon završetka Drugoga svjetskog rata u vanjskotrgovinskoj razmjeni započela bilježiti deficit platne bilance. Radi neutralizacije tih ekonomskih neuravnoteženosti, u toj se zemlji sve intenzivnije počeo javljati državni intervencionizam, kako u odnosu sa sindikatima, koji su bili jedna od najjačih britanskih društvenih snaga, tako i prema poslodavcima, odnosno realnoj proizvodnji. U javnosti je taj način rada okarakteriziran kao »nacionalna politika dohotka«.¹⁰⁰

O primjeni te politike intenzivno se u Velikoj Britaniji počelo raspravljati već potkraj 1964. godine. Tada je ona bila zamišljena kao sustav kontrole cijena i plaća, koji se trebao temeljiti na dobrovoljnoj suradnji radnika, poslodavaca i vlade. Time su se, uglavnom, željela suzbiti inflatorna kretanja i regulirati vanjskotrgovinske neuravnoteženosti.

Krajem 1965. »nacionalna politika dohotka« podnesena je u obliku zakonskih akata na razmatranje Parlamentu. U srpnju 1966. ta je pravna regulativa dobila dodatnu klauzulu na temelju koje je vladajućoj Laburističkoj stranci bilo omogućeno jednogodišnje zamrzavanje svih cijena i zarada bez izuzetaka. Tome su se oštro usprotivili pripadnici Konzervativne stranke, koji su u ozakonjenju spomenutoga načina upravljanja ekonomijom vidjeli opasnost uvođenja »ekonomske diktature«.¹⁰¹

Klauzula o jednogodišnjem zamrzavanju cijena i zarade nije uznemirila samo pripadnike Konzervativne stranke, već i predstavnike krupnog kapitala. Prema njihovu mišljenju, opisanim se normativnim okvirom uvelike ograničavala privatna poslovna inicijativa. Usto se djelovalo demoralizirajuće na radnu snagu koja, bez obzira na trud i

⁹⁹ Isto, 17.

¹⁰⁰ „Britanske privredne dileme. Optužbe zbog ekonomske diktature“, Borba, 9. kolovoza 1966., 3.

¹⁰¹ Isto.

zalaganje, kao i na ostvarene poslovne učinke, nije mogla računati na povećanje svojih osobnih dohodaka.

Sustav nadzora cijena negativno se odrazio na zaposlenost u Velikoj Britaniji. Tako je u listopadu 1966. u toj državi bilo oko 400.000 nezaposlenih. U istom je razdoblju Konfederacija britanskih industrija, koja je bilo najmoćnije organizacijsko i upravljačko tijelo svih oblika industrijske proizvodnje, objavilo da većina poduzeća u tome sektoru ima velikih problema s pomanjkanjem narudžbi. To je najposlije utjecalo na to da je kumulativna proizvodnja bila na 45% ukupno planirane. Neizbježna posljedica takvih ekonomskih trendova bio je i opći pad investicijske aktivnosti.¹⁰²

Velika je Britanija u odnosu na druge industrijski razvijene zapadnoeuropske zemlje imala nizak stupanj produktivnosti mjereno po jednom zaposlenom. S takvim kretanjem toga ekonomskog pokazatelja te visokim pritiskom viška radne snage u industriji koji su nametale sindikalne organizacije, zemlja je sve više zaostajala za svojim glavnim konkurentima, napose u pogledu skupoće njezine robe namijenjene inozemnom plasmanu.

Ovaj je problem laburistička vlada nastojala neutralizirati provođenjem programa prekvalifikacija radne snage, što je, u praktičnom smislu, značilo prijelaz zaposlenika iz jednog dijela zemlje u drugi, odnosno iz manje perspektivnih u konkurentnije industrijske sektore. No, takva zamisao nije naišla na odobravanje konzervativne opozicije, predstavnika privatnog vlasništva, kao ni sindikata.¹⁰³ Zbog navedenih razloga broj nezaposlenih u Velikoj Britaniji u siječnju 1967. popeo se na 600.000.¹⁰⁴

Godine 1966. Jugoslavija je s Velikom Britanijom i Sjevernom Irskom potpisala *Sporazum o suradnji u oblasti primijenjene tehnike*. Interese Velike Britanije i Sjeverne Irske u tim je ugovornim odnosima predstavljalo Ministry of Technology.¹⁰⁵

Do početka 1970-ih na temelju toga ugovora Jugoslavija je bila u mogućnosti koristiti samo opcije specijalizacije i implementacije industrijskih znanja britanskih stručnjaka. Otada je ta suradnja uvelike proširena na područja razmjene tehnoloških dostignuća u industrij-

¹⁰² »Britanija pred dugom i teškom zimom. Recesija na pragu«, *Borba*, 30. listopada 1966., 7.

¹⁰³ *Isto*.

¹⁰⁴ »Britanija i platni deficit. Kritična godina«, *Borba*, 28. siječnja 1967., 3.

¹⁰⁵ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 32.

skim poduzećima dviju zemalja, dogovora aranžmana za zajednička istraživanja i razvoj te razmjene tehničke dokumentacije. Tehničko-industrijska suradnja između Jugoslavije i Velike Britanije i Sjeverne Irske od početka 1970-ih intenzivno se provodila u sektoru strojarstva i elektroindustrije, crne metalurgije, tekstilne, prehrambene, kemijske i kožne industrije, brodogradnje, elektrifikacije, rudarstvu, izgradnji termo i hidrocentrala, trgovini, pomorskom i željezničkom prometu te automobilskoj i avioindustriji.¹⁰⁶

NORVEŠKA

Norveška je nakon Drugoga svjetskog rata uspjela razviti iznimno učinkovit sustav socijalne skrbi i prikupljanja poreza te usmjeravanja investicija radi svrsishodnije i društveno opravdanije raspodjele dohotka između pojedinih regija i gospodarskih grana, što je, u konačnici, rezultiralo jednim od najvećih životnih standarda tamošnjeg stanovništva u usporedbi s drugim zemljama svijeta. Implementacijom sustava planiranja i usklađivanja dohodaka u regijama s različitim stupnjevima razvijenosti, nadzorom nad investicijskom politikom, prema kojoj su komune od 1966. imale mogućnost od središnjih vlasti dobivati kredite po povoljnim uvjetima, te realizacijom programa ubrzane stambene izgradnje, Norveška je težila poticati razvoj manjih industrijskih centara.¹⁰⁷

Potkraj 1965. norveška je vlada donijela odluku o smanjenju progresivnog poreza na dohodak. To je išlo u prilog onim Norvežanima koji su ostvarivali prihod veći od 30.000 kruna na godišnjoj razini. Porez na spomenuti iznos bio je 35%, dok se na godišnji prihod od 40.000 kruna plaća porez od 45%. Honorarne djelatnosti bile su oporezivane s čak 60%. Usporedbe radi, industrijski je radnik u toj državi prosječno godišnje zarađivao oko 20.000 kruna. Četvrtinu toga iznosa radnici su morali uplaćivati za pokriće različitih poreznih odbitaka.¹⁰⁸

Početak 1960-ih u odnosu na razdoblje neposredno nakon Drugoga svjetskog rata u Norveškoj su se znatno poboljšali uvjeti rada u industriji, napose s aspekta smanjenja disproporcija između fizičkog i intelektualnog rada u korist potonjeg. Nasuprot tome, značajno se produbio jaz između radnika i službenika. Sve većom implementacijom modernih metoda rada, te automatizacije i racionalizacije, zna-

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ »Nordijska raskršća. Norveška okrenuta sebi«, *Borba*, 24. prosinca 1965., 3.

¹⁰⁸ Isto.

čajno se povećao broj službenika u administrativnim službama industrijskih poduzeća, kao i onih zaposlenih u uslužnim djelatnostima. Valja naglasiti da je 98% radnika u Norveškoj bilo članovima sindikata. S druge strane, većina službenika nije pripadala tim organizacijama.¹⁰⁹

U rujnu 1966. Jugoslaviju je posjetio norveški kralj Olaf V. U razgovorima vođenima između njega i Josipa Broza Tita velika pozornost posvećena je naporima da se »sačuvaju mir i afirmiraju principi koje obje zemlje zastupaju u međunarodnim odnosima, principi miroljubive koegzistencije i aktivne suradnje među narodima«. Usto su ti razgovori bili uvod u produbljivanje političkih, gospodarskih i diplomatskih veza između ovih dviju država.¹¹⁰

U 1968. Jugoslavija je s Norveškom potpisala *Sporazum o ekonomskoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji*. Za nadzor provedbe ugovora s norveške je strane bilo zaduženo Ministarstvo vanjskih poslova, odnosno Potkomisija za tehničku suradnju, koja je, pak, svoju djelatnost obavljala u okviru Odjeljenja za ekonomske poslove.¹¹¹

Područja u kojima je Norveška pružala tehničku pomoć Jugoslaviji bila su energetika, rudarstvo, elektroindustrija, brodogradnja, proizvodnja papira i prerada nemetala, drvna industrija i pomorski promet.¹¹²

Jugoslavija je od 6. do 11. studenoga 1972. sudjelovala u Oslu na međunarodnoj specijaliziranoj izložbi *KNOW HOW '72*. Izložba je okupila brojne nacionalne korporacije za istraživanje i razvoj, institute, proizvodne, trgovinske, posredničke i konzultanske organizacije, banke, centre za informacije, kao i individualne izlagače iz Austrije, Belgije, Čehoslovačke, Danske, Demokratske Republike Njemačke, Italije, Japana, Južnoafričke Republike, Norveške, Poljske, Rumunjske, Sjedinjenih Američkih Država, Švedske, Švicarske i Velike Britanije.¹¹³ Cilj tog događaja bilo je stvaranje neposrednog kontakta vlasnika licenci i interesanata za njihovu kupnju. Osim licenci za proizvode, izložba je uključivala i ponudu patenata te prikaz suvremenih proizvodnih procesa.¹¹⁴ U sljedećim tablicama prikazat ću raščlambu

¹⁰⁹ »Nordijska raskršća. Norveška«, *Borba*, 5. siječnja 1966., 3.

¹¹⁰ »Jugoslavensko-norveški dijalog«, *Borba*, 12. rujna 1966., 3.

¹¹¹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 23.

¹¹² *Isto*.

¹¹³ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi *KNOW HOW '72* u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 3-10

Individualni izlagači	Broj licenci
<i>Francuska nacionalna agencija za razvoj istraživačke djelatnosti Anvar</i>	85
<i>Mitsui Group, Japan</i>	58
<i>Kobe Steel, Japan</i>	32
<i>CDF Chimie, Francuska</i>	27
<i>National Research Development Corporation, Velika Britanija</i>	16

Tablica 2 — Individualni izlagači s najvećom ponudom licenci na izložbi *KNOW HOW '72*. Izvor: HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi *KNOW HOW '72* u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 11.

Zemlja	Broj licenci
Francuska	160
Japan	122
Danska	118
Norveška	79
Velika Britanija	25

Tablica 3 — Zemlje sudionice na izložbi *KNOW HOW '72* s najvećom ponudom licenci. Izvor: HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi *KNOW HOW '72* u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 11.

ponude licenci na izložbi *KNOW HOW '72* prema individualnim izlagačima i zemljama sudionicama.

Pri analizi prethodnih statističkih podataka važno je napomenuti da jedna od tehnološki najrazvijenijih zemalja svijeta, Savezna Republika Njemačka, nije sudjelovala na toj međunarodnoj izložbi. Također, Sjedinjene Američke Države bile su predstavljene sa samo tri kompanije. Francuska i Japan zauzimali su vodeće pozicije, kako u pogledu ponude licenci individualnih izlagača, tako i prema nacionalnim gospodarstvima općenito.

Osim velikih ponuđača licenci, na izložbi su aktivno participirale i tri agencije za posredovanje: Dr. Dvorkovitz & Associates iz Sjedinjenih Američkih Država, Inteco iz Japana i Clair International iz Južnoafričke Republike. Dr. Dvorkovitz & Associates bila je jedna od najvećih svjetskih agencija specijaliziranih za trgovinu licencama. Imala

¹¹⁴ Isto, 3-11.

je predstavništva u 15 zemalja. Predstavništvo koje je pokrivalo jugoslavensko tržište imalo je sjedište u Rimu, a vodio ga je Angelo Tomassi di Vignano. Suradivala je s oko 500 klijenata, uključujući agencije iz Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika. Japanski Inteco, odnosno Međunarodna mreža za tehničku i privrednu suradnju i južnoafrički Clair International bavili su se uglavnom savjetovanjem u međunarodnim investicijskim projektima te posredništvom u zajedničkim ulaganjima i trgovini licencama.¹¹⁵

Jugoslaviju su na izložbi predstavljali Privredna komora Jugoslavije i sarajevsko poduzeće Energoinvest.¹¹⁶ Privredna komora Jugoslavije posjetiteljima izložbe prikazivala je općenite podatke o njezinu gospodarstvu, napose s aspekta vanjskotrgovinske razmjene. Nadalje su bili demonstrirani statistički podaci o uvozu i izvozu licenci te, najposlije, o angažmanu toga upravljačkog tijela u pogledu unaprjeđenja međunarodnog transfera tehnologije. Energoinvest je, s druge strane, ostvario puno dinamičniju aktivnost. Tako su oni u svome dijelu izložbenog prostora imali raznovrsnu ponudu licenci za, primjerice, adaptivne procesne regulatore i diferencijatore regulacije, mjerne pretvarače regulacije, pretvarače standardnog signala u frekvenciju s brojačem, uranijumsku zaštitu na daljinsko upravljanje i strojeve za poluautomatsku prilagodbu.¹¹⁷

Na izložbi u Oslu jugoslavenski su predstavnici ostvarili brojne poslovne kontakte. Što se kontakata s drugim izlagačima tiče, važno je napomenuti da su vođeni razgovori s predstavnikom kompanije Fabrimetal¹¹⁸ iz Bruxellesa Thierryjem Vermulenom, zatim s Erikom Aasumom, koji je zastupao najveću norvešku elektrokemijsku grupaciju Norsk Hydro, te predstavnikom Den Norske Kreditbank iz Osla Petrom Skjortenom.¹¹⁹

Skupinu posjetitelja jugoslavenskoga izložbenog prostora koji nisu pripadali kategoriji izlagača činili su generalni direktor kompanije Nordarmatur¹²⁰ Hans Sjoberg, predstavnik tvrtke Krauss-Maffei iz Münchena Hans Thun, zastupnik kompanije Satt Elektronik iz

¹¹⁵ *Isto*, 11.

¹¹⁶ *Isto*, 8.

¹¹⁷ *Isto*, 9.

¹¹⁸ Udruženje belgijske metalne industrije

¹¹⁹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi *KNOW HOW '72* u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 13.

¹²⁰ Kompanija Nordarmatur iz Osla bila je sastavnim dijelom velike gospodarske grupacije Saab-Scania iz Luzerna.

Stockholma Sune Rosenberg te John Donovan, direktor poduzeća Intecon Research Associates Ltd. iz Illinoisa u Sjedinjenim Američkim Državama.¹²¹

Posebno zanimljivi bili su posjeti predstavnika posredničkih agencija u prometu licencama. Na taj su način ostvareni kontakti sa zastupnicom kompanije Dr. Dvorkovitz & Associates Betty Prine, vlasnikom Inteca Katsunori Aokijem, predstavnikom tvrtke Unlicence iz Lausanne Rolfom Gyrom, direktorom poduzeća Keksintosaatio iz Helsinkija Jormom Pesonenom, direktorom kompanije Malliturya iz Helsinkija Mattijem Ahonenom, predstavnikom za Europu tvrtke International Technical Resources Overseas iz Sjedinjenih Američkih Država Fredom Hornbyjem te, naposljetku, vlasnikom agencije Clair International Andreom de Saint-Claïrom.¹²²

FRANCUSKA

Francusko je gospodarstvo polovicom 1960-ih zbog jednih od najvećih stopa carina i necarinskih barijera u odnosu na druge zapadnoeuropske zemlje bilo iznimno autarkično. Zatvorenost prema svjetskom tržištu sve je više pogoršavala prilike u gospodarskom sustavu te države. Francuske su vlasti izlaz iz toga stanja vidjele u pojačanoj integraciji i kooperaciji industrijskih poduzeća. Uspješnom realizacijom toga cilja težilo se povećati izvoznu konkurentnost francuskih proizvoda. Riječju, uspješna izvozna politika te zemlje nije više smjela biti samo nadopuna domaćem tržištu, već opći cilj ekonomske strategije.¹²³

Veliki problem francuskog gospodarstva bio je iznimno nepovoljan omjer ukupne proizvodnje i izvozne aktivnosti. Naime, od 1955. do 1965. Francuska je na inozemna tržišta na godišnjoj razini prosječno plasirala oko 20% robe od ukupne industrijske proizvodnje. Taj je omjer bio iznimno negativan ponajprije s aspekta usporedbe s drugim visokorazvijenim industrijskim zemljama u kojima su ti postotci bili na znatno višim razinama.¹²⁴

Integracija francuskih industrijskih poduzeća, međutim, nije se planirala provoditi pod svaku cijenu, zanemarujući pri tome ekonomski položaj dionika zainteresiranih za taj proces. Da bi integracija bila

¹²¹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Izvještaj o učešću Privredne komore Jugoslavije na izložbi KNOW HOW '72 u Oslu, Beograd, prosinac 1972., 13.

¹²² *Isto.*

¹²³ »Integracija u francuskoj industriji«, *Borba*, 21. listopada 1965., 3.

¹²⁴ *Isto.*

uspješna bilo je potrebno, prema mišljenju francuskog ministra industrije Michela Bokanovskog, »da poduzeća koja se integriraju budu financijski stabilna te da budu rentabilna«. ¹²⁵

Osim integracijskih procesa, francusko je ministarstvo industrije veliku pažnju posvećivalo unaprjeđenju znanstvenoistraživačkog rada u poduzećima toga sektora. S tim u vezi, potkraj 1964. uvedena je praksa pružanja izravne pomoći industrijskim poduzećima radi njihove modernizacije. Ta se pomoć sastojala u tome da se poslovno-radnim organizacijama iz proračuna omoguće kreditna sredstva čija je visina bila približno jednaka polovici troškova u slučaju da proces modernizacije ne uspije te bi tada poduzeća bila oslobođena obveze vraćanja toga novca. Ako bi taj proces bio proveden na zadovoljavajući način, tada bi poduzeća državi vraćala kredit uvećan za kamate. Do 1970. francuske su vlasti putem tih oblika novčanih aranžmana u industriju planirale investirati oko 600,000.000 franaka. ¹²⁶

Sveukupno gledajući, francuska je vanjska trgovina u drugoj polovici 1960-ih u svjetskim okvirima zauzimala četvrto mjesto, odmah iza ekonomija SAD-a, Velike Britanije i SR Njemačke. Poljoprivredni su proizvodi u toj ekonomskoj kategoriji imali istaknutu poziciju. Tako je na spomenute artikle otpadalo ukupno 25% izvozne aktivnosti, dok su, s druge strane, u uvozu bili na razini od 10%. Najznačajniji francuski vanjskotrgovinski partneri bile su članice Europske ekonomske zajednice (EEZ). Primjerice, trgovina sa SR Njemačkom povećala se s 11,6% u 1958. na 19,9% u 1967. godini. U spomenutom je razdoblju udio SAD-a u francuskom izvozu uglavnom bio nepromijenjen te se kretao na razini od oko 10%. ¹²⁷ U razdoblju od 1960. do 1967. francuski se izvoz povećao za 64%, dostigavši ukupan iznos od oko 11.400,000.000 dolara, dok se uvoz povećao za 94%, odnosno oko 12.400,000.000 dolara. ¹²⁸

Jugoslavija je, u odnosu na SR Njemačku, Italiju, Austriju i Veliku Britaniju, s Francuskom imala bitno slabije razvijene vanjskotrgovinske odnose. Od 1965. do 1968. udio Francuske u jugoslavenskom izvozu prosječno je na godišnjoj razini bio 2%, a u uvozu 3,7%. Nasuprot tomu, Jugoslavija je u 1967. u francuskom uvozu imala udio od

¹²⁵ *Isto.*

¹²⁶ »Integracija u francuskoj industriji«, *Borba*, 22. listopada 1965., 3.

¹²⁷ HR-DAKA, PKKK, kut. 115, Spisi sekcije za ugostiteljstvo, turizam i trgovinu, Yugoslaviapublic, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet, Institut za spoljnu trgovinu, Tekuća konjunktorna situacija Francuske, 4.

¹²⁸ *Isto*, 5.

0,24%, što ju je pozicioniralo na pedeset sedmo mjesto prema vrijednosti francuskih vanjskotrgovinskih partnera.¹²⁹ Od 1960. do 1967. jugoslavenski je izvoz u Francusku rastao po prosječnoj stopi od 10,6% te je u potonjoj godini ukupno iznosio oko 27,300.000 dolara. Istovremeno je jugoslavenski uvoz rastao po stopi od 16,7%, što je, u konačnici, rezultiralo iznosom od oko 80,600.000 dolara. Tako je prosječan godišnji jugoslavenski deficit platne bilance u odnosima s Francuskom u promatranim vremenskim relacijama bio oko 26,300.000 dolara.¹³⁰

Jedan od najvažnijih razloga velikoga jugoslavenskog deficita platne bilance bila je slaba organizacija trgovinskih odnosa s Francuskom te nepovoljna struktura plasiranih proizvoda. Naime, većina nabave robe i usluga s francuskog tržišta provodila se na temelju novčanih kredita koje je ta država odobravalala Jugoslaviji. Usto, dominacija poljoprivrednih proizvoda u izvoznoj strukturi jugoslavenskog plasmana proizvoda na francusko tržište nije dopuštala znatniju ekspanziju vanjskotrgovinske djelatnosti, napose zbog sve veće orijentacije francuskih poduzeća na uvoz artikala znatnijeg stupnja obrade kreiranih modernim tehnikama.

Sporazum o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji između Jugoslavije i Francuske potpisan je 15. siječnja 1969. godine. Za nadzor provedbe tog sporazuma bila je zadužena Jugoslavensko-francuska potkomisija za tehničku suradnju, koja je sastanke održavala dva puta godišnje.¹³¹

Prema programu francuske tehničke pomoći, nisu se mogle realizirati individualne specijalizacije u laboratorijima. Trajanje usavršavanja u drugim gospodarskim granama poput, primjerice, bankarstva, trgovine, turizma i ugostiteljstva, industrije, prometa i poljoprivrede bilo je od tri do četiri mjeseca.¹³²

Jugoslavenska je strana prilikom izrade zahtjeva za odlazak njezinih radnika na specijalizaciju u Francusku morala točno navesti faze prema kojima se ona trebala realizirati te definirati njezin završetak. Također treba uzeti u obzir da je prihvaćanje jugoslavenskih radnika na specijalizaciju najposlije ovisilo o tome hoće li francuske poslovno-

¹²⁹ *Isto*, 9-10.

¹³⁰ *Isto*, 10.

¹³¹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 13.

¹³² *Isto*.

radne organizacije biti zainteresirane za takav oblik suradnje, odnosno hoće realizacija takvih projekata pridonijeti uspostavi neposrednijih odnosa industrijskih poduzeća dviju zemalja.¹³³

Kandidati za odlazak na specijalizaciju morali su dobro poznavati francuski jezik, posjedovati visoku stručnu spremu i nisu smjeli biti stariji od pedeset godina. Francuska služba tehničke suradnje isplaćivala je kandidatima stipendiju u rasponu od 750 do 1.100 franaka. Točan iznos isplate ovisio je u duljini radnog staža kandidata, a uglavnom se koristio za nabavu literature te podmirenje troškove života i povratka u Jugoslaviju, kao i za pokriće zdravstvene zaštite.¹³⁴

Što se dolaska francuskih stručnjaka u Jugoslaviju tiče, trošak njihovih plaća i putnih troškova, u ovisnosti od sistematizacije radnih mjesta u SFRJ za koja je bilo predviđeno da oni održe edukacije, pokrivala je Francuska. Tehničke informacije o francuskim industrijskim procesima mogli su se dobiti putem *Biltena francuske tehničke dokumentacije*, koji je izlazio četiri puta godišnje.¹³⁵

Od 2. do 6. lipnja 1973. Jugoslavija je na pariškom sajmištu Parc des Expositions sudjelovala na *Međunarodnoj izložbi INOVA '73*. Bez obzira na to što uvid u neobjavljeni arhivski materijal ne nudi mogućnost detaljnije analize nastupa jugoslavenskih organizacija, moguće je iznijeti neke nove spoznaje o značenju toga događaja za međunarodni transfer tehnologije i znanja. *INOVA '73* organiziralo je Ministarstvo za razvoj industrije i znanosti u suradnji s američkom kompanijom Clapp & Poliak, koja je bila jedan od glavnih organizatora izložbe *Design Engineering* u Sjedinjenim Američkim Državama. *INOVA '73* objedinjavala je tri tematska područja: »Tržište inovacija«, »Tržište: dizajn inženjeringa« i »Tjedan unaprjeđenja tehnologije«. Prvo se odnosilo se na poduzeća koja su nudila licence i razvojne industrijske projekte te savjetodavne kompanije. Drugo su područje organizatori okarakterizirali kao »tržište inovacija u kojima proizvodi prave proizvode«. ¹³⁶ Posljednji tematski blok bio je organiziran kao četverodnevni znanstveni simpozij na kojemu su stručnjaci iz različitih disciplina održavali predavanja o novim spoznajama u sferi tehnoloških transfera. Predavači su uglavnom dolazili iz Sjedinjenih Američkih Država, jer su organizatori željeli da se u Europi uvede ame-

¹³³ Isto.

¹³⁴ Isto, 14.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Isto, 14-15.

rička koncepcija pristupa problemima inženjeringa i transfera tehnologije i znanja, koji je, kako stoji u dostupnom arhivskom materijalu, »neformalan i više liči na slobodan razgovor nego na predavanje, za razliku od evropskog koji je krući, akademski i ex-catedra«. ¹³⁷

Jugoslavensko potpisivanje *Sporazuma o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji s Francuskom* 1969. nije bitno izmijenilo njezin položaj u vanjskotrgovinskim odnosima između dviju država. Tako je deficit platne bilance, koji je bio konstantan od početka 1950-ih, ostvaren i u 1970. godini. Jugoslavija je tada iz Francuske uvezla proizvoda u iznosu od oko 110,000.000 dolara, dok je izvoz bio na razini od oko 63,500.000 dolara. Dakle, ukupan jugoslavenski deficit bio je oko 46,500.000 dolara. Taj je iznos predstavljao povećanje od gotovo 100% u odnosu na 1969., kada je vrijednost te ekonomske kategorije bila na razini od oko 24,000.000 dolara. ¹³⁸

Zbog velikoga zaostajanja u vanjskotrgovinskim odnosima s Francuskom, Jugoslavenska komora za unaprjeđenje privrednih odnosa s Francuskom počela je od kraja 1970. ulagati znatne napore u cilju neposrednijeg povezivanja poslovnih ljudi iz tih dviju zemalja, napose s aspekta pospješivanja tehničke kooperacije. Međutim, inicijativa je uvelike bila sputana nezainteresiranošću jugoslavenskih poduzeća za uspješniji nastup na francuskom tržištu. Ilustracije radi, u Lyonu, koji je bio jedno od najdominatnijih industrijskih središta u Francuskoj, u jesen 1971. održavao se međunarodni sajam. Interes za promociju svojih proizvoda i usluga na tome događaju iskazalo je samo jedno jugoslavensko industrijsko poduzeće. ¹³⁹

SAVEZNA REPUBLIKA NJEMAČKA

Nakon uspostave diplomatskih odnosa Jugoslavije i SR Njemačke 31. siječnja 1968. dvije su države pristupile intenzivnijem dogovaranju sporazuma kojima se težilo učinkovito regulirati njihove ekonomske odnose. Prvo je 7. veljače 1968. dogovoren *Sporazum o međusobnom otvaranju ambasada*. Dana 12. listopada 1968. zaključeni su *Sporazum o reguliranju zapošljavanja jugoslavenskih radnika u SR Njemačkoj*, *Sporazum o socijalnom osiguranju* te *Sporazum o osiguranju*

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ »Jugoslavensko-francuska privredna suradnja. Uzajamno čekanje inicijative«, *Borba*, 27. veljače 1971., 14.

¹³⁹ Isto.

za slučaj nezaposlenosti, a 17. listopada potpisan je *Sporazum o obostranom ukidanju viza*.¹⁴⁰

Godine 1968. jugoslavenski se uvoz iz SR Njemačke u odnosu na 1967. povećao za 11,9%. Izvoz je u istome razdoblju povećan za 26,4%. Veći izvoz od uvoza u spomenutim vremenskim relacijama ipak nije odražavao pravo stanje stvari u pogledu uspješnosti jugoslavenskih vanjskotrgovinskih odnosa sa SR Njemačkom. Naime, u odnosu na 1966. kada je izvoz u SR Njemačku pokrivaio 73,5% uvoza iz te zemlje, u 1968. ti su pokazatelji bili u odnosu koji je bio na razini od 38%. To je, najposlije, rezultiralo konstantnim jugoslavenskim deficitom platne bilance.¹⁴¹

U 1968. jugoslavenski deficit platne bilance u odnosima sa SR Njemačkom bio je na razini od oko 198,273.000 dolara. Ako se detaljnije analizira jugoslavenska vanjskotrgovinska suradnja s tom državom, zanimljivo je napomenuti da je od 1960. do 1964. njezin izvoz na područje SR Njemačke imao konstantan rast. S druge strane, uvoz je nakon razdoblja rasta od 1960. do 1961. u naredne dvije godine doživio pad od oko 30%. Nakon blagog pada u 1964. u odnosu na 1963. jugoslavenski izvoz na spomenuto područje ponovno doživljava rast. To je kretanje prekinuto u 1967. godini. Tada je u odnosu na 1966. izvoz pao za 15,5%. Nasuprot tome, od 1964. do 1968. uvoz iz SR Njemačke povećan je za 282%. Bilo kako bilo, Jugoslavija je u 1968. u odnosu na cjelokupno razdoblje od kraja Drugoga svjetskog rata u vanjskotrgovinskim odnosima sa SR Njemačkom ostvarila, kako u pogledu uvoza, tako i u kontekstu izvoza, najveće iznose. Izvoz je, s jedne strane, bio na razini od oko 121,559.000 dolara, dok je uvoz bio oko 319,832.000 dolara. Problematika rastućega jugoslavenskoga vanjskotrgovinskog deficita u odnosima sa SR Njemačkom bila je blago amortizirana pozitivnim kretanjima u nerobnom prometu.¹⁴²

Najvažniji razlozi iznimno velikoga jugoslavenskog deficita platne bilance u ekonomskim odnosima sa SR Njemačkom bili su povećana mogućnost korištenja njemačkih kredita pod povoljnim uvje-

¹⁴⁰ BRANKO PAVLICA, »Njemačka kao ugovorni partner Srbije i Jugoslavije 1882–1992.«, u: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, U: Milovan Mitrović, Novi Sad: Matica srpska za društvene nauke, 2002., 311.

¹⁴¹ HR-DAKA, PKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke, 11.

¹⁴² *Isto*, 18-19.

tima na temelju kojih se, uglavnom, nabavljala roba iz te zemlje, kvaliteta, cijena i fleksibilni rokovi isporuke zapadnonjemačke robe i usluga, blizina tržišta, visok stupanj korištenja naprednijih tehnologija u proizvodnim procesima te države, nekomercijalni uvoz jugoslavenskih radnika, te liberalniji vanjskotrgovinski i devizni sustav u SFRJ, koji je, na osnovi generalne linije ekonomske strategije usvojene u okviru gospodarske reforme 1965., poticao jugoslavenska poduzeća na inozemnu nabavu robe i opreme pod najrentabilnijim uvjetima.¹⁴³

Tehnička suradnja između Jugoslavije i Savezne Republike Njemačke intenzivnije se počela provoditi nakon potpisivanja *Sporazuma o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji* u veljači 1969. godine. Dotad su se ti oblici suradnje uglavnom provodili posredstvom SAD-a i organizacije Ujedinjenih naroda.¹⁴⁴

U Zapadnoj Njemačkoj nije postojala jedinstvena organizacija za realizaciju različitih oblika tehničke suradnje. Tako su na provedbi specijalizacije jugoslavenskih stručnjaka i razmjene tehničke dokumentacije u toj državi radili Udruženje Carl Duisberg Gesellschaft i Centralni ured za industrijski film u Kölnu te Centralni ured za posredovanja rada u Frankfurtu. Za sve ostale oblike tehničko-industrijske suradnje bilo je zaduženo savezno Ministarstvo za privredu SR Njemačke.¹⁴⁵

Udruženje Carl Duisberg Gesellschaft odrađivalo je najveći opseg posla, kako u pogledu realizacije specijalizacija stranih stručnjaka u Zapadnoj Njemačkoj, tako i po pitanju slanja njemačkih stručnjaka na edukacije u druge zemlje. Organizaciju je formirala i financijski potpomagala njemačka industrija, savezna vlada, pokrajine i privatni poslodavci. Upravljačko tijelo institucije zvalo se Savjet direktora. Njega su činili predstavnici industrije i trgovinskih komora, sindikata i Vlade. Organizacija je imala 11 regionalnih službi, 140 klubova i 9 domova za smještaj stranih stručnjaka u različitim pokrajinama. Udruženje Carl Duisberg Gesellschaft imalo je svoje predstavnike i u drugim zemljama. Uz svoju temeljnu namjenu, bavilo se i organizacijom tečajeva njemačkog jezika radi što bolje adaptacije inozemnih stručnjaka na poslovne uvjete u Zapadnoj Njemačkoj. Preko te organizacije na godišnjoj je razini usavršavanje bilo omogućeno oko

¹⁴³ Isto, 11.

¹⁴⁴ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 24.

¹⁴⁵ Isto.

18.000 ljudi. Od toga je 80% otpadalo na stručnjake iz različitih gospodarskih grana, dok se ostatak odnosio na studente. Radi nove orijentacije razvoja suradnje s komunističkim zemljama, organizacija je početkom 1972. formirala Odjel za razvijene zemlje, u kojemu je znatan dio pozornosti bio usmjeren i na što učinkovitiju industrijsku suradnju s Jugoslavijom.¹⁴⁶

Centralni ured za posredovanje rada bio je specijalizirana vladina služba za rad na organizaciji i provedbi različitih oblika tehničke suradnje sa stranim zemljama, kao i stvaranje predujeta što lakšem za pošljavanju, napose mladog i obrazovanog stanovništva. Ured se bavio i novačenjem njemačkih stručnjaka za edukacije u drugim zemljama. Iako je prihvatio ovaj oblik zaduženja, Centar je imao velikih problema u njegovoj provedbi. Osnovni je problem bilo zapošljavanje stručnjaka nakon povratka u Zapadnu Njemačku. Isticali su, naime, da im je lakše osigurati stručnjake na duže razdoblje. U skladu s time, smatrali su da im je lakše osigurati stručnjaka za provedbu edukacije u drugim zemljama ako bi taj angažman trajao minimalno godinu dana. Na taj bi način bili u boljoj mogućnosti sagledati potrebe određenog gospodarskog sektora u zemlji u koju su upućeni, kao i prioritete na koje bi se u proizvodnji trebali usmjeriti. Cijena njihova angažmana utvrđivala se u dogovoru sa svakim stručnjakom pojedinačno, a iznosila je od 3.000 do 5.000 njemačkih maraka na mjesec. Tom iznosu, također, treba pridodati putne troškove i troškove osiguranja.¹⁴⁷

Centar za industrijski film bavio se nabavom tehničkih filmova iz raznih područja. U praktičnom smislu, njemačka je strana svakoj zemlji zainteresiranoj za taj oblik suradnje dostavljala katalog filmova na temelju kojega se provodila narudžba i definirali određeni poslovni zahtjevi.¹⁴⁸

Što se financijskog aspekta edukacija u Zapadnoj Njemačkoj i razmjene industrijsko-tehničkih filmova nadalje tiče, jugoslavenska je strana snosila troškove putovanja i boravka svojih stručnjaka na specijalizaciji te troškove zdravstvenog i životnog osiguranja u iznosu od 31 njemačke marke na mjesec.¹⁴⁹ Sektori u kojima se pružala mogućnost specijalizacije bili su proizvodnja ugljena, čelika i nafte, te me-

¹⁴⁶ *Isto*, 25.

¹⁴⁷ *Isto*.

¹⁴⁸ *Isto*, 28.

¹⁴⁹ *Isto*, 25.

dicinskih i fotoaparata i elektrifikacije, crne i obojene metalurgije, strojogradnje, automobilske i avioindustrije, brodogradnje, kemijske i industrije papira i celuloze, poljoprivredne i prehrambene industrije te šumarstva.¹⁵⁰

ŠVEDSKA

Od 1960. do 1967. jugoslavenski izvoz u Švedsku porastao je za 144%. Na godišnjoj je razini, dakle, taj pokazatelj rastao po stopi od 13,5%. Istovremeno se uvoz povećao za 114%, odnosno 11,4% godišnje. Ti parametri upućuju na činjenicu da je stopa porasta jugoslavenskog izvoza u Švedsku u spomenutom razdoblju bila iznad prosječne stope općeg porasta uvoza i izvoza te države na cjelokupno područje Europskoga udruženja za slobodnu trgovinu (EFTA).¹⁵¹

Vodeća mjesta u strukturi jugoslavenskog izvoza u drugoj polovici 1960-ih u Švedsku pripadala su poluproizvodima i gotovim proizvodima. Od toga je oko 70% otpadalo na industrijske proizvode. Također, valja napomenuti da je prosječan porast izvoza poluproizvoda iz domene strojarstva i transportne opreme bio ispod prosjeka porasta ukupnog jugoslavenskog plasmana na teritorij spomenute države. Rekordan izvoz u Švedsku Jugoslavija je zabilježila u 1966. godini. Tada je on, zbog velike isporuke brodova, bio na razini od oko 14,400.000 dolara.¹⁵²

Sveukupno gledajući, udio Jugoslavije u švedskom uvozu bio je zanemariv. U drugoj polovici 1960-ih on je, naime, bio na razini od oko 0,3% ukupno ostvarene vrijednosti. Razlozi koji su sprječavali učinkovitiji razvoj jugoslavenskog izvoza bili su velika konkurencija koja je bila u stalnom porastu na švedskom tržištu u spomenutom razdoblju, sve istaknutiji zahtjevi za modernim proizvodima, nedo-

¹⁵⁰ Isto, 26.

¹⁵¹ Europsko udruženje za slobodnu trgovinu osnovano je 1960. nakon neuspjelih pregovora o stvaranju šire zone slobodne trgovine oko Europske ekonomske zajednice. Tu su organizaciju pokrenule Austrija, Danska, Norveška, Portugal, Švedska, Švicarska i Velika Britanija potpisavši Stockholmsku konvenciju. Njezini glavni ciljevi bili su omogućivanje slobodne razmjene robe industrijskog podrijetla i pospješivanje prodaje poljoprivrednih proizvoda u zemljama osnivačima. Organizacija nije imala nadnacionalnih tijela, već je svaka država članica zadržavala pravo implementacije vlastitih gospodarskih politika i strategija.

¹⁵² HR-DAKA, PKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Švedske, 7-8.

voljno poznavanje tržišta te države, kao i visoka cijena jugoslavenskih proizvoda.¹⁵³

Dominantne stavke u jugoslavenskom uvozu iz Švedske predstavljali su proizvodi iz sektora strojogradnje i elektroindustrije. Na njih je u ukupnoj strukturi uvozne aktivnosti otpadalo oko 60%. Usto su dobar plasman na jugoslavensko tržište imali i proizvodi iz domene crne metalurgije.¹⁵⁴

Bez obzira na slabe rezultate Jugoslavije u vanjskotrgovinskim odnosima sa Švedskom, njezina su poduzeća u drugoj polovici 1960-ih započela intenzivno tražiti mogućnosti uspostave modaliteta kooperacije sa švedskim industrijskim poslovno-radnim organizacijama. Unatoč tim planovima, sama realizacija tih ciljeva išla je poprilično usporenim ritmom, prvenstveno zato što su švedska poduzeća pokazivala veliku rezerviranost prema učinkovitoj poslovnosti jugoslavenskih partnera. Međutim, od kraja Drugoga svjetskog rata do druge polovice 1960-ih dvije su zemlje zaključile nekoliko ugovora ovakve vrste, koji su najposlije rezultirali uspješnim poslovnim rezultatima. Od malog broja jugoslavenskih poduzeća koja su imala dogovorenu industrijsku kooperaciju sa švedskim organizacijama isticalo se poduzeće Nikola Tesla. Tako je ono na temelju kooperantskih odnosa s tvrtkom Ericsson usvojilo principe proizvodnje sigurnosnih uređaja u željezničkom i cestovnom prijevozu. Nadalje, Iskra iz Kranja kooperirala je s tvrtkom Broma u području telefonskih usluga. Zatim, tvornica Rade Končar iz Zagreba surađivala je s poslovnom organizacijom ASE u proizvodnji i isporuci sinkroniziranih kompenzatora i transformatora, dok je Metalski zavod Tito iz Skoplja s istim poduzećem imao ugovorene poslovne odnose u domeni proizvodnje regulatora i mjenjača. Poduzeće Tops iz Ljubljane i Fabrika računskih strojeva iz Zagreba kooperirali su s kompanijom AB Atvitaborg Industriel u proizvodnji standardnih i električnih pisaćih i računalnih strojeva.¹⁵⁵

Značajna poveznica gospodarstava dviju zemalja bio je velik broj jugoslavenskih radnika koji je odlazio u Švedsku u potrazi za zaposlenjem. Tako je potkraj 1965. oko 5 500 Jugoslavena radilo u toj skan-

¹⁵³ *Isto*, 8.

¹⁵⁴ *Isto*.

¹⁵⁵ *Isto*, 9.

dinavskoj zemlji. Prema procjeni koju je iznio predstavnik Konferencije švedskih radničkih sindikata Manfred Nilson, od toga je broja oko 80% radnika imalo visoku stručnu spremu.¹⁵⁶

Početakom 1967. Švedsku je zahvatio neočekivan val nezaposlenosti. Tako je u tome razdoblju oko 400 malih i srednjih poduzeća prestalo s radom, što je, u konačnici, rezultiralo otpuštanjem oko 30.000 radnika. Nemir u švedskoj javnosti uzrokovan prethodno spomenutim trendovima dodatno je bio pojačan najavom vlade o smanjenju investicijske aktivnosti u drugoj polovici 1967. godine. Time se težilo ublažiti inflatorne pritiske te implementirati znatniju štednju javnih izdataka. Ti su postupci djelomično bili rezultat i slabijeg inozemnog plasmana željeza, koji je bio jedan od temeljnih stupova razvoja švedske industrije.¹⁵⁷

Sporazum o tehničkoj suradnji Jugoslavija je s Kraljevinom Švedskom potpisala 1969. godine. Taj je ugovor trebao omogućiti unaprjeđenje poslovnih odnosa u području elektrometalne industrije, crne metalurgije, brodogradnje, telekomunikacija, precizne mehanike, zatim drvne, celulozne, papirne, tekstilne i prehrambene industrije, šumarstvu, prometu i turizmu.¹⁵⁸

AUSTRIJA

Austrija se u drugoj polovici 1960-ih suočavala s velikim gospodarskim problemima. U tom je razdoblju imala deficit platne bilance, što je utjecalo na porast troškova života, napose u kontekstu povećanja cijene kruha, mlijeka, vode, prijevoza te dizanje stope poreza na naftne derivate. Međutim, spomenuta kretanja nisu bitno uzdrmala tržište radne snage u Austriji. Bila je to jedna od rijetkih zapadnoeuropskih zemalja u kojoj je postojala puna zaposlenost radno sposobnog stanovništva. Primjerice, potkraj listopada 1966. u Austriji je posao aktivno tražilo oko 47.000 radnika. U tom je trenutku gospodarstvo te zemlje nudilo 46.400 slobodnih radnih mjesta, što je gotovo savršen pokazatelj tržišta radne snage, ponajprije ako se uzme

¹⁵⁶ »Nordijska raskršća – Bez povratne karte. O neorganiziranom dolasku ljudi iz Jugoslavije na rad u Švedsku«, *Borba*, 6. prosinca 1965., 3.

¹⁵⁷ »Pismo iz Stockholma – Švedska smanjuje investicije«, *Borba*, 12. siječnja 1967., 3.

¹⁵⁸ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 29.

u obzir da je u tome razdoblju u Austriji radilo oko 47.400 stranih zaposlenika.¹⁵⁹

Realan porast austrijskog bruto nacionalnog proizvoda u prvom kvartalu 1966. iznosio je 6%, u drugom 4,5%, dok je u trećem kvartalu on bio na razini od 3%. Tendencija pada bila je rezultat smanjenja unutarnje potrošnje koja je, uglavnom, pogađala industrijski sektor. Sličan trend je prisutan i u domeni investicija. Tako su one u prvom kvartalu 1966. bile 15,9% ukupnih proračunskih sredstava, da bi se u trećem tromjesečju spustile na razinu od 4,3%.¹⁶⁰

Najveće je probleme Austrija u 1966. imala u pogledu vanjske trgovine. Uvoz je na početku toga razdoblja bio na 20% ukupno planirane vanjskotrgovinske djelatnosti. Na kraju godine pao je na 8%. Istovremeno je izvoz pao s 8% na 3%. Na ta je kretanja velik utjecaj imala nestabilnost zajedničkog europskog tržišta. Njegov je udio u austrijskom izvozu tijekom 1966. pao s 47,1% na 43,7%. Tako je u SR Njemačku, kao austrijskog najznačajnijeg vanjskotrgovinskog partnera prema kojem je išlo oko 27% njezine ukupne inozemne prodaje, u 1966. plasirano robe i usluga za 6% manje u odnosu na 1965. godinu. U istim je razdobljima prodaja austrijskih artikala u Nizozemsku bila manja za 10%. Austrijski je izvoz na tržišta izvan zajedničkog europskog tržišta, međutim, rastao. U ekonomskim odnosima sa SAD-om zabilježen je porast od 15%. Sveukupno gledajući, austrijski deficit platne bilance u 1966. kretao se u rasponu od 2.500,000.000 do 3.000,000.000 šilinga.¹⁶¹

Jugoslavija je u travnju 1972. u Beču zaključila s Austrijom *Sporazum o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji*. U cilju provedbe odredbi tog ugovora, koje su se odnosile na zajedničku suradnju u području poljoprivrede, drvne industrije, proizvodnje namještaja, željeza, cinka, olova, celuloze, papira, nafte, željezne rude, magnezija, bakra, izgradnje hidrocentrala i termocentrala, poboljšanja konkurentnosti industrije željeza, tekstilne i prehrambene industrije, zatim industrije kože i obuće i kemijske industrije te unaprjeđenja građevinskog i prometnog sektora, formirana je Mješovita jugoslavensko-

¹⁵⁹ »Austrijska privreda u 1967. Godina stagnacije?«, *Borba*, 15. siječnja 1967., 7.

¹⁶⁰ *Isto.*

¹⁶¹ *Isto.*

austrijska komisija, koja se sastojala od predstavnika vlada i gospodarstvenika dviju zemalja.¹⁶²

ZNANSTVENO-TEHNIČKA SURADNJA JUGOSLAVIJE SA SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA

Neposrednija znanstvena suradnja između Jugoslavije i SAD-a započela je 9. studenoga 1964. kada je između dviju zemalja potpisan *Fulbrightov program*, odnosno sporazum o razmjeni studenata i znanstvenika.¹⁶³ Taj su ugovor potpisali savezni sekretar za prosvjetu i kulturu Janez Vipotnik i ambasador Sjedinjenih Američkih Država Charles Burke Elbrick. Na temelju dogovora o poljoprivrednim viškovima, *Fulbrightov program* omogućivao je korištenje 600,000.000 dolara. Za nadzor provedbi sporazuma osnovana je dvonacionalna komisija s jednakim brojem Jugoslavena i Amerikanaca, sa sjedištem u Beogradu, koja je trebala pripremati godišnje programe razmjene. *Programom* je bilo predviđeno na godišnjoj razini razmjenjivati od 20 do 30 sudionika. Njegovo potpisivanje bilo je prvi primjer takve suradnje između Sjedinjenih Američkih Država i neke komunističke zemlje.¹⁶⁴

Potkraj 1965. Sjedinjene Američke Države zauzimale su prvo mjesto u jugoslavenskoj vanjskotrgovinskoj razmjeni. Tako je jugoslavenski izvoz s oko 31,500.000 dolara u 1964. povećan na oko 62,200.000 u 1965. godini. Potonji je iznos bio najveći u odnosu na cjelokupno razdoblje od kraja Drugoga svjetskog rata.¹⁶⁵ U istim je razdobljima uvoz narastao s oko 113,000.000 dolara na 148,000.000 dolara. Bez obzira na povećanje izvoza koje je Jugoslavija zabilježila u vanjskotrgovinskim odnosima sa SAD-om u 1965. u odnosu na prethodnu godinu, bilo je to daleko od onih mogućnosti koje je pružalo američko tržište. Većim dijelom bila je to posljedica nedostataka u organizaciji jugoslavenske proizvodnje, nepridržavanja rokova isporuke, kao i usmjeravanja na manje isporuke pojedinih vrsta robe. Usto je veći utrošak inozemne nabave repromaterijala znatno utjecao na povećanje cijena jugoslavenskih proizvoda, koje nisu bile prihvatljive

¹⁶² HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 6.

¹⁶³ TVRTKO JAKOVINA, »Fulbright u Jugoslaviji 1964–1992.«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, Vol. 55., br. 2, 2023., 335.

¹⁶⁴ *Isto*, 336.

¹⁶⁵ »Rekordan izvoz jugoslavenske robe na američko tržište«, *Borba*, 22. ožujka 1966., 3., »Dobri uvjeti za povećanje robne razmjene sa SAD«, *Borba*, 17. lipnja 1966., 3.

američkim potrošačima. Ako se detaljnije analizira struktura robnog plasmana u SAD, vidljivo je da je značajno povećan izvoz elektroindustrijskih proizvoda, zatim poluproizvoda od bakra i aluminija, odjeće i obuće te konzervi mesa i namještaja. U neznatnom je padu bila prodaja drvene galanterije i pamučnih tkanina. Iz SAD-a se, pak, najviše uvozila pšenica.¹⁶⁶

U trenutcima kada je Jugoslavija ostvarila najveći plasman svojih roba i usluga na američko tržište, SAD je sve više počeo osjećati negativan ekonomski utjecaj angažmana njihovih vojnika u Vijetnamskom ratu. U odnosu na početak 1960-ih inflacija je doživjela velik porast. Znatno povećanje proračunskih sredstava bilo je posebice vidljivo u domeni vojne industrije. Tako su u prvom tromesečju 1966. vojni izdatci u toj državi dostigli godišnji prosjek od oko 55.000,000.000 dolara.¹⁶⁷

Osim drastičnog povećanja vojnih izdataka koji su vršili sve veći pritisak na američku ekonomiju, veliki problem neutralizaciji gospodarskih neuravnoteženosti predstavljala su i unutarnjopolitička razmimoilaženja. Naime, Sjedinjene Američke Države u Vijetnamskom ratu, za razliku od Drugoga svjetskog rata, nisu cjelokupnu ekonomsku aktivnost prenamijenile u ratne svrhe, što je vodeće političke strukture u toj zemlji onemogućilo da određenim restriktivnim mjerama zaustave negativan učinak povećanja vojnih izdataka, koji je istovremeno bio popraćen rastom pritiska potražnje privatnog sektora.¹⁶⁸ Ukupna količina proizvodnje u SAD, dakle, nije mogla u istome razdoblju učinkovito zadovoljiti rastuću privatnu potražnju i znatno povećanje vojnih izdataka. Upravo je taj raskorak bio jedan od vodećih razloga za jači inflatorni pritisak koji je bio na snazi u drugoj polovici 1960-ih u SAD.¹⁶⁹

Prije potpisivanja sveobuhvatnog ugovora o znanstveno-tehničkoj kooperaciji 1973. Jugoslavija i SAD imali su projektne suradnje u mnogim područjima i u drugoj polovici 1960-ih godina. Primjerice, 19. siječnja 1967. jugoslavenski generalni direktor Odjela za Zapadnu Europu i Sjevernu Ameriku u Saveznoj upravi za međunarodnu tehničku suradnju Blagoje Bogavac i poljoprivredni ataše SAD-a u Beo-

¹⁶⁶ »Privreda u svijetu. SAD na prvom mjestu u jugoslavenskoj razmjeni«, *Borba*, 12. listopada 1965., 3.

¹⁶⁷ »Američka privreda i Vijetnamski rat«, *Borba*, 28. kolovoza 1966., 7.

¹⁶⁸ *Isto.*

¹⁶⁹ *Isto.*

gradu Clyde Kiton potpisali su devet sporazuma prema kojima je Sekretarijat za poljoprivredu vlade SAD-a stavio na raspolaganje iznos od oko 750.000 dolara institutima u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Zemunu i Jastrebarskom u svrhu provedbe istraživačkih projekata, napose u području šumarstva i voćarstva, te programa suzbijanja stočnih bolesti.¹⁷⁰ Nedugo nakon toga, 8. ožujka 1967., u Beogradu je između vlada SFRJ i SAD-a potpisan sporazum o zajmu od 109,000.000 dinara namijenjenih djelomičnom financiranju pruga Beograd – Bar, Sarajevo – Ploče, Knin – Zadar, te izgradnji hidroelektrana Rijeka i Potpeć. Valja istaknuti da su spomenuta sredstva bila ostvarena na temelju prodaje jugoslavenskih poljoprivrednih proizvoda u SAD 1964. u sklopu programa *Hrana za mir*.¹⁷¹

Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države *Sporazum o naučno-tehničkoj suradnji* zaključile su 18. svibnja 1973. godine. Tada je formiran i Zajednički jugoslavensko-američki odbor, koji su činila po dva predstavnika iz dviju država. Jugoslavensku su stranu zastupali predsjednik Komisije za međunarodne odnose Međurepubličkog odbora za koordinaciju nauke i tehnologije Edo Pirkmajer i šef Odjeljenja za Sjedinjene Američke Države i Kanadu u Saveznom zavodu za međunarodnu naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju Miloš Rajčić. Zastupnici američkih interesa u Odboru bili su ekonomski savjetnik američke ambasade u Beogradu David Bolen i ataše za znanost Robert Liimatainen.¹⁷²

Prvi sastanak Zajedničkog jugoslavensko-američkog odbora održan je od 18. do 20. srpnja 1973. godine. Na njemu je sudjelovalo 5 američkih i 7 jugoslavenskih predstavnika. Za predsjednika tog tijela imenovan je Edo Pirkmajer na mandat od godinu dana. Isto tako, usvojena je administrativna procedura nadzora i provedbe, to jest *Poslovník* spomenutoga *Sporazuma*.¹⁷³

Valja istanuti da je jugoslavenska strana u svibnju 1973. američkoj podnijela listu prijedloga projekata koji su trebali rezultirati unaprjeđenjem proizvodnje u različitim gospodarskim sektorima, a koji su se trebali financirati putem zajedničkih sredstava. Nakon prove-

¹⁷⁰ »Sporazum o poljoprivrednoj naučnoj suradnji sa SAD«, *Borba*, 23. siječnja 1967., 3.

¹⁷¹ »Zajam SAD za izgradnju pruga i hidrocentrala«, *Borba*, 9. ožujka 1967., 1.

¹⁷² HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Informacija o razgovorima *Zajedničkog jugoslavensko-američkog odbora* od 18. do 20. srpnja 1973. o naučno-tehničkoj suradnji sa SAD-a, 1.

¹⁷³ *Isto*.

denih korekcija, ukupna vrijednost tih poslovnih aranžmana iznosila je 172,645.545 dinara.¹⁷⁴

Većina vremena na tom sastanku utrošena je na raspravu o financiranju putovanja jugoslavenskih i američkih stručnjaka. Jugoslavenska je strana predložila da se »putovanja svedu na realnu mjeru što je i američka strana prihvatila.«¹⁷⁵ U razdobljima u kojima Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države nisu imale potpisan *Sporazum o naučno-tehničkoj suradnji* avionske ili putničke karte za prijevoz drugim sredstvima javnog prometa za američke stručnjake koji su odlazili u Jugoslaviju, kao i za jugoslavenske koji su išli u Sjedinjene Američke Države, Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Jugoslaviji kupovala je za dinare. Usto, dnevnice je Ambasada američkim i jugoslavenskim stručnjacima također isplaćivala u dinarima. Time je jugoslavenskim stručnjacima bilo omogućeno da za dobivene financijske iznose kupuju devize u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji iz nerobnih izvoznih kvota. Te je načine plaćanja američka strana nazvala »djelomičnom konvertibilnošću dinara na osnovu Sporazuma« te je zatražila da jugoslavenska vlada osigura takvu konvertibilnost dinara i za plaćanja iz zajedničkih financijskih sredstava. Nadalje su američki predstavnici izjavili da »nebi mogli osigurati dolare za putovanja američkih stručnjaka u Jugoslaviju«. Bilo kako bilo, obje su se strane složile da se do sljedećega sastanka Odbora, koji se održao potkraj studenoga u Washingtonu, primjenjuje opisani način financiranja putovanja stručnjaka iz dviju zemalja.¹⁷⁶ To je, što se jugoslavenske strane tiče, u prenesenom smislu riječi bila »kupovina vremena«, jer je tu problematiku bilo potrebno riješiti u suradnji sa Saveznim sekretarijatom za financije.

Zajednički jugoslavensko-američki račun putem kojega su se financirali projekti u različitim gospodarskim sektorima otvoren je u Beogradskoj banci. Obje su se strane složile s kamatama koje je ta financijska institucija predložila, i to: 5% na sredstva po viđenju, 7% na sredstva oročena preko 13 mjeseci i 8% na sredstva oročena preko 24 mjeseci. Za glavnog blagajnika imenovan je šef računovodstva Ambasade SAD-a u Beogradu James Brackman. Njegova zamjenica bila je Desanka Jovanović.¹⁷⁷

¹⁷⁴ *Isto*, 2.

¹⁷⁵ *Isto*.

¹⁷⁶ *Isto*, 2-3.

¹⁷⁷ *Isto*, 3.

Područje	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	Ukupno
Tehničke znanosti	3,130.800	4,489.300	3,832.594	3,809.900	1,640.000	16,902.594
Zdravstvo	1,731.471	4,140.182	3,231.380	3,252.455	2,748.622	15,104.110
Poljoprivreda	1,795.169	2,194.110	2,372.676	1,824.149	1,312.201	9,498.305
Prirodne znanosti	2,021.432	3,744.392	2,215.052	512.275	293.200	8,786.351
Zaštita sredine	391.500	2,077.500	1,950.000	886.500	-	5,305.500
Arheologija	1,190.000	1,410.075	220.075	220.075	220.075	3,260.300

Tablica 4 — Raspodjela financijskih sredstava za zajedničke jugoslavensko-američke znanstvenoistraživačke projekte od sastanka 18. srpnja 1973. do 1977. godine (u dinarima). Izvor: HR-ĐAKA, PKKK, kut. 152, Informacija o razgovorima Zajedničkog jugoslavensko-američkog odbora od 18. do 20. srpnja 1973. o naučno-tehničkoj suradnji sa SAD-a, 8.

U tablici 4 prikazana je raspodjela financijskih sredstava za zajedničke jugoslavensko-američke znanstvenoistraživačke projekte od sastanka 18. srpnja 1973. do 1977. godine.

Prema prikazanim podatcima, najveći iznos sredstava za provedbu zajedničkih jugoslavensko-američkih znanstvenoistraživačkih projekata bio je namijen sferi tehničkih znanosti te zdravstvu. Sličan iznos novca bio je predviđen za poboljšanje konkurentnosti poljoprivrede i unaprjeđenje prirodnih znanosti, dok su zaštita sredine i arheološka istraživanja dobili najmanje financijskih sredstava. Ako se detaljnije raščlane projekti obuhvaćeni područjima suradnje prikazanim u prethodnom tabličnom prikazu, uočava se da su se oni ponajprije odnosili na financiranje procesa ispitivanja kvalitete električne energije, sustavnog istraživanja otpornosti brodova za prijevoz kontejnera, studiranja dinamičnog ponašanja velikih električnih izvora unutar elektromagnetske mreže, istraživanja u području inženjerstva povezanog s potresima, primjene osnovnih numeričkih metoda za analizu naponskog stanja čeličnih konstrukcija, desanilizacije vode, rastvaranja metala te ispitivanja i pripreme suncokretovih proteina u proizvodnji hrane veće prehrambene vrijednosti.¹⁷⁸

U zaključnom dijelu poglavlja o jugoslavensko-američkoj znanstveno-tehničkoj suradnji vrijedno je spomenuti da je Jugoslavija od 25. do 31. ožujka 1973. sudjelovala na *Međunarodnoj izložbi za licence i patente PATEXPO '73*. Taj se događaj održao u hotelu Hilton u New

¹⁷⁸ Isto, 9-10.

Yorku, a smatrao se jednom od najvažnijih priredbi te vrste u pogledu uvođenja novih proizvoda na tržište Sjedinjenih Američkih Država. Organizator *PATEXPO '73* bila je kompanija Patents International Affiliates sa sjedištem u New Yorku. Ta je tvrtka bila prva organizacija koja je na prostoru Sjedinjenih Američkih Država započela održavati takve izložbe. Tako su od 1965. do 1973. održane u Chicagu, New Yorku, Los Angelesu, Londonu i Ženevi.¹⁷⁹ Kao i u slučaju francuske *INOVA '73*, detaljnije informacije na temelju kojih bi se mogao opširnije analizirati jugoslavenski nastup na toj izložbi nisam pronašao.

ZAKLJUČAK

Razvoj industrijsko-tehničke suradnje Jugoslavije sa zapadnoeuropskim zemljama bio je jedan od najvažnijih čimbenika njezina intenzivnijeg uključivanja u međunarodnu podjelu rada.

U Jugoslaviji su za poboljšanje toga segmenta u analiziranom razdoblju bili zaduženi Sekretarijat za poslove istraživanja i razvoja te Savezni zavod za međunarodnu naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju. Te su organizacije obavljale širok spektar poslova poput organizacije izrade programa međunarodne tehničke suradnje, upućivanja stručnjaka na specijalizaciju i praksu u inozemstvo, dogovaranja predavanja stranih stručnjaka, pribavljanja tehničke dokumentacije i drugih stručnih materijala za radne organizacije te financiranja školovanja jugoslavenskih stipendista u zemljama partnerima. Provedba tih projekata trebala je jugoslavenskim gospodarstvenicima omogućiti rentabilan plasman tehnoloških znanja i iskustava iz inozemstva, usvajanje naprednijih oblika industrijske proizvodnje, potpunije korištenje svojih proizvodnih kapaciteta, ostvarivanje izvoznih viškova, dodatno usavršavanje na industrijskim osnovama, kao i jačanje vlastite istraživačko-razvojno baze.

Opisani su ciljevi bili sadržani u sporazumima o znanstveno-tehničkoj suradnji koje je Jugoslavija potpisivala s drugim zemljama, a koji su prediđali kooperaciju u preradi sirovina, projektiranju, izgradnji i puštanju u rad industrijskih pogona, zajedničkoj proizvodnji temeljenoj na kapacitetima zemalja potpisnica, zatim specijalizaciji proizvodnje, međusobnoj razmjeni roba i usluga te suradnji u njezinu plasmanu na druga tržišta.

¹⁷⁹ HR-DAKA, PKKK, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972., 15.

U radu su kronološki analizirani jugoslavenski sporazumi s Italijom, Finskom, Švicarskom, Danskom, Belgijom, Luksemburgom, Nizozemskom, Velikom Britanijom, Norveškom, Francuskom, Zapadnom Njemačkom i SAD-om. Te su države pripadale kategoriji industrijski najrazvijenijih zemalja u svijetu. Međutim, svaka od njih se tijekom 1960-ih morala nositi s različitim oblicima ekonomskih neravnoteženosti.

Italija je bila jedan od jugoslavenskih najvažnijih vanjskotrgovinskih partnera. Njihove je ekonomske odnose karakterizirao veliki broj međudržavnih uovora, kao i ugovora između različitih poduzeća poput, primjerice, onoga koji su sklopili Crvena zastava i Fiat. Nakon potpisivanja tih ugovora, kao i sporazuma o znanstveno-tehničkoj suradnji, vanjskotrgovinski odnosi između Jugoslavije i Italije znatno su porasli. Osim toga, Jugoslavija je u tim odnosima, u usporedbi s drugim zapadnoeuropskim državama, imala razdoblja u kojima je ostvarivala suficit platne bilance. Ti su slučajevi zabilježeni u 1965. i 1966. godini.

U 1965. i 1966. Jugoslavija je sporazume o znanstveno-tehničkoj suradnji potpisala s Finskom, Švicarskom te Velikom Britanijom i Irskom. Podatke o mogućem utjecaju tih ugovornih odnosa na vanjskotrgovinsku razmjenu između spomenutih država nisam pronašao. Pa ipak, vrijedi spomenuti da je u Švicarskoj u 1965. na radu bilo oko 7.000 Jugoslavena. Slično je i u pogledu sporazuma s Nizozemskom i Norveškom iz 1968. godine. Podatci o konstatnom jugoslavenskom deficitu u ekonomskim odnosima s Nizozemskom odnose se na razdoblje koje je prethodilo sklapanju spomenutoga sporazuma.

Sporazum o industrijskoj i tehničkoj suradnji između Jugoslavije te Belgije i Luksemburga iz 1967. nije bitno unaprijedio njihove ekonomske odnose. U prilog toj konstataciji navodim podatak da je Jugoslavija u razdoblju od 1967. do 1968. u belgijskom uvozu imala udio od 0,1%, dok je na strani izvoza taj pokazatelj bio na razini od 0,4%. Nasuprot tomu, Belgija je u jugoslavenskom izvozu sudjelovala s 0,8%, a u uvozu s 1,5%.

S Danskom je Jugoslavija imala dobro razvijenu razmjenu tehnoloških znanja i proizvodnih procesa. Danski izvoz licenci u Jugoslaviju od 1961. do 1971. bio je oko 1.750.000.000 danskih kruna, to jest oko 448.000.000.000 dinara, dok je uvoz bio 1.330.000.000 danskih kruna, odnosno oko 340.000.000.000 dinara. Najveći dio toga izvoza otpadao je na kompaniju F.L. Smith & Co. iz Kopenhagena, koja je bila jedan od najvećih danskih industrijskih koncerna i vodeći svjetski proizvođač opreme za cementnu industriju.

Godine 1969. Jugoslavija je potpisala sporazume o znanstveno-tehničkoj suradnji s dvjema industrijski najrazvijenijim zemljama u Europi, Francuskom i SR Njemačkom. Zajednički nazivnik Jugoslavije u vanjskotrgovinskim odnosima s tim državama bio je veliki deficit platne bilance. Uzroci takvih trendova bili su nabava robe s tih tržišta na temelju kredita koje su Francuska i SR Njemačka odobravale Jugoslaviji, visoka cijena jugoslavenskih proizvoda, nepoštovanje rokova isporuke, kao i znatnija orijentacija navedenih zapadnoeuropskih država na kupnju proizvoda s većim stupnjem finalne obrade.

U istoj je godini potpisan i sporazum sa Švedskom. To je bila država na čije je tržište Jugoslavija plasirala najveći broj svojih industrijskih proizvoda. Usto, u Švedskoj je polovicom 1960-ih radilo oko 5.500 jugoslavenskih radnika, što je gospodarsku suradnju između tih zemalja, kao i sve učestalije poslovne odnose njihovih poduzeća, znatno unaprijedilo u odnosu na razdoblje neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata.

U 1972. Jugoslavija je potpisala sporazum o znanstveno-tehničkoj suradnji s Austrijom. Godinu nakon toga dogovorena je suradnja sa Sjedinjenim Američkim Državama, u koje je 1965. Jugoslavija ostvarila rekordan plasman svoje robe. I prije potpisivanja toga sporazuma, Jugoslavija i SAD imali se poprilično razvijenu poslovnu suradnju. Tako je, primjerice, 1967. između vlada dviju zemalja potpisan ugovor na iznos od 109,000.000 dolara, koji je trebao biti iskorišten za izgradnju pruga Beograd – Bar, Sarajevo – Ploče, Knin – Zadar, te hidroelektrana Rijeka i Potpeć. Što se samoga sporazuma o znanstveno-tehničkoj suradnji Jugoslavije sa SAD-om tiče, njime obuhvaćena sredstva pokrivala su veliki broj istraživačkih projekata, ponajprije u domeni tehničkih i prirodnih znanosti, zdravstva, poljoprivrede, zaštite okoliša i arheologije. Cjelokupna vrijednost tih programa u razdoblju od 1973. do 1977. bila je na razini od 58,857.160 dinara.

Što se tiče gospodarskih sektora u kojima je Jugoslavija u suradnji sa spomenutim državama željela postići brži i uspješniji transfer znanja i tehnologije, oni su se uglavnom odnosili na poljoprivredu i prehrambenu industriju, crnu metalurgiju, strojogradnju, proizvodnju automobila, kožnu industriju, proizvodnju ugljena, cinka, bakra, olova i cementa te unaprjeđenje pomorskog, cestovnog i željezničkog prometa.

U zaključnim je razmatranjima važno napomenuti da je Jugoslavija je od 6. do 11. studenoga 1972. sudjelovala u Oslu na međunarodnoj specijaliziranoj izložbi *KNOW HOW '72*. Ta je priredba okupila brojne nacionalne korporacije za istraživanje i razvoj, institute, pro-

izvodne, trgovinske, posredničke i konzultantske organizacije, banke, centre za informacije, kao i individualne izlagače iz Austrije, Belgije, Čehoslovačke, Danske, Demokratske Republike Njemačke, Italije, Japana, Južnoafričke Republike, Norveške, Poljske, Rumunjske, Sjedinjenih Američkih Država, Švedske, Švicarske i Velike Britanije. Cilj tog događaja, na kojem su jugoslavenski predstavnici uspostavili brojne kontakte s predstavnicima industrijski najmoćnijih zemalja svijeta, bilo je stvaranje neposrednog odnosa između vlasnika licenci i interesenata za njihovu kupnju. Što se sudjelovanja Jugoslavije na izložbama takve vrste dodatno tiče, treba napomenuti da je ona od 2. do 6. lipnja 1973. bila u Parizu na *Međunarodnoj izložbi INOVA '73*, te od 25. do 31. ožujka 1973. na *Međunarodnoj izložbi za licence i patente PATEXPO '73*. Ta se priredba održala u hotelu Hilton u New Yorku, a smatrala se jednim od najvažnijih događaja u pogledu uvođenja novih proizvoda i tehnologija na tržište SAD-a.

Nikola Perković

Industrial and technological cooperation between Yugoslavia and Western European countries and the United States of America between mid-1960s and early 1970s

The topic of this paper, based on unpublished archival materials and relevant historiographical bibliography, is the chronological account of the conclusion of the agreement about industrial and technological cooperation between Yugoslavia and Western European countries as well as with the United States of America between mid-1960s and early 1970s. Within the analysis of these agreements, this paper briefly describes the time period of their conclusion, economic sectors in the countries that wanted to improve the transfer of technology and knowledge, as well as the institutions in charge of supervising the implementation of this type of business arrangements. These agreements were an attempt by countries to provide their businessmen with an efficient placement of business experiences from abroad, as well as a more successful acquisition of advanced industrial production patterns, improved usage of their production capabilities, the creation of export surpluses, an additional training in industrial foundations and the strengthening of their own research-development base. Eventually, this would lead to a stronger technological and commercial independence of companies and institutions in the analyzed countries.

Keywords: *Yugoslavia, Western European countries, the United States of America, industrial and technological cooperation, 1960–1970*